

Økonomi & politik

FOLKETINGSVALGET

Torben Worre:

Vælgernes kryds

Martin Paldam:

Den økonomiske faktor i regerings popularitet - en oversigt

Lars Bille:

Samarbejdsmulighederne mellem Socialdemokratiet og SF

Hans Jørgen Nielsen:

Småpartiernes rolle i dansk politik

GENERELT

Chr. Hjorth-Andersen:

Errae humanum est

Lisbeth J. Thorsen:

Hvad blev der af præsident Reagans udbudsløsning?

Hans Aage:

Dementi

60. årgang 1987

nr. 2

FORORD

REDAKTØRSKIFTE: Den mangeårige redaktør for Økonomi og Politik professor Jørgen Henrik Pedersen er gået af for at koncentrere sig om nye opgaver. Bestyrelsen takker ham for det store og gode arbejde, han har udført. Redaktionen af denne udgave er varetaget af Lars Bille, Institut for Samfundsfag og Steen Thomsen, Instituttet for Fremtidsforskning.

ØKONOMI: Tidsskriftet mangler penge og er afhængigt af støtte udefra. Det er baggrunden for den uregelmæssige udsendelse, som vi beder læserne undskylde. Vi arbejder på en mere tilfredsstillende løsning.

Med venlig hilsen
Niels Thomsen
Bestyrelsesformand

Økonomi og Politik har i forbindelse med udgivelsen af foregående og indeværende årgang modtaget finansiell støtte fra:

Andelsbanken

Arbejdernes Landsbank

Den Danske Bank

Handelsbanken

Privatbanken

Sparekassen sds

Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd

Indhold

<i>Torben Worre</i>	Vælgernes kryds	Side 70
<i>Martin Paldam</i>	Den økonomiske faktor i regeringens popularitet - en oversigt	Side 83
<i>Lars Bille</i>	Samarbejdsmulighederne mellem Socialdemokratiet og SF	Side 94
<i>Hans Jørgen Nielsen</i>	Småpartierenes rolle i dansk politik	Side 102
<i>Chr. Hjort-Andersen</i>	Errae humanum est	Side 105
<i>Lisbeth J. Thorsen</i>	Hvad blev der af præsident Reagans udbudsløsning?	Side 113
<i>Hans Aage</i>	Dementi	Side 123

Vælgernes kryds

Denne artikel belyser spørgsmålet om, hvad der bestemmer partivalget blandt danske vælgere, og hvad der sker under en valgkamp. Det sker på grundlag af interviewdata, som er indsamlet efter hvert folketingsvalg siden 1971. Interessen gælder ikke noget specielt valg, og artiklen behandler derfor normalforløbet ved et gennemsnitsvalg¹⁾.

Vælgervandringer

Resultatet af et folketingsvalg bliver til gennem millioner af individuelle beslutninger. Da stemmeafgivningen er hemmelig, kendes resultater af beslutningerne kun som et samlet stemmetal. Gennem sammenligning med resultatet af forrige valg kan man konstatere nettoforskydningerne, d.v.s. frem- og tilbagegang i partiernes stemmetal²⁾. Summen af nettoforskydningerne i partiernes styrke ved et dansk valg har i gennemsnit været 16%, og det er udtryk for en betydelig ustabilitet. Samtidig viser tabel 1, at ustabiliteten har været stigende i efterkrigstiden og således er udtryk for en tiltagende opløsning af et tidligere ret fast partimønster: I 1950erne var nettoforskydningerne gennemsnitligt 6% pr. valg, lige som i mellemkrigstiden, i 1960erne voksede de til 9% og i 1970erne og 1980erne til 16%.

Men tabellen viser også, at bevægeligheden nåede sit højdepunkt ved de tre valg midt i 1970erne. Ved de seneste tre valg er der sket en afgjort stabilisering med forskydninger på 11-13%

Nettostabiliteten siger imidlertid ikke noget om stabiliteten på individniveau. Man kan ikke af valgresultatet se, hvor mange, der skiftede parti, kun resultatet af partiskifterne. Men gennem interviewundersøgelser har man også mulighed for at belyse den individuelle vælgerstabilitet, og det viser sig da, at de samlede adfærdsforandringer ved et valg (bruttoforskydningerne) er dobbelt så store som de nettoforandringer, som de frembringer.

Forskellen mellem et partis stemmetal ved to valg, nettoforskydningen, er i virkeligheden resultatet af seks forskellige bevægelser. Partiet taber stemmer til andre partier. Derfor kan et parti godt være i nettostabilitet, selv om det har betydelig stemmeudveksling med andre partier, blot de er i balance³⁾. Hertil kommer imidlertid virkningen af ændringer i valgdeltagelsen. Stemmeprocenten i Danmark er ret stabil, omkring 87-88%⁴⁾. Men det er ingenlunde de samme 12%, der bliver væk fra det ene valg efter det andet, faktisk er der kun halvdelen af sofavælgere, der går igen ved to valg efter hinanden. Valgresultatet påvirkes altså af, hvilke partier de 6% nye sofavælgere falder fra, og hvordan de 6% tidligere sofavælgere stemmer. endelig er nogle vælgere døde siden sidste valg, og andre har opnået valgrejsalderen.

Tabel 1. Netto-, brutto- og blokforskydninger. Procent af afgivne stemmer.

											Gennemsnit 1971-84		
	1950 erne	1960 erne	1971	73	75	77	79	81	84	87	Lavinter- essevalg	Højinter- essevalg	Alle valg
Nettoforskydning ...	6	9	9	29	18	18	11	13	11	9	10	20	16
Bruttoforskydning .			26	39	32	31	28	32	33		29	34	32
Netto/bruttoforsk. .			35	47	56	58	39	41	33		34	59	50
Blokkforskydning	2	4	+ 6	÷ 15	+ 4	+ 6	+ 2	÷ 2	÷ 1	+ 2	3	7	5

Tabel 2. Stemmemforskydninger mellem to valg. Hjørneprocent, vejlet.

Antal (= 100%) : 6115.

Valgdeltagelse ved seneste valg	Valgdeltagelse ved forrige valg			Alle vælgere
	Stemte	Stemte ikke	Havde ikke valget	
Stemte på samme parti	60		60	
Stemte på nyt parti	16	6	5	27
Stemte ikke	5	7	1	13
Alle vælgere	81	13	6	100

Tabel 2 viser bruttobevægelserne ved et gennemsnitsvalg. Det fremgår, at kun 60% af de valgberettigede stemte på et parti, som de også havde stemt på ved forrige valg. 13% havde ikke stemt, og de øvrige 27% havde stemt på et parti, som de ikke havde stemt på sidst, enten fordi de havde skiftet parti (16%), eller fordi de havde været sofavælgere (6%) eller slet ikke havde valget (5%). Af de afgivne stemmer stammede de 69% fra stabile vælgere, 18% fra partiskiftende 7% fra tidligere sofavælgere og 6% fra førstegangsvælgere.

Da valgdeltagelsen er ret konstant, ligger antallet af tidligere sofavælgere også ret fast. Antallet af førstegangsvælgere varierer med valgperiodens længde, og den har været ret kort i det sidste ustabile tiår. Men ved efterårets valg var der efter en fuld valgperiode deltagelse af næsten fire nye årgange, ialt 300.000, og de fik derfor betydelig vægt i valgresultatet. Antallet af partiskiftende varierer voldsomt

fra valg til valg, det har siden 1970 svinget mellem 9 og 29%.

Forskydningerne i valgresultatet påvirkes selvsagt ikke af de stabile, de stammer fra de tre vandrergupper. Men disse bidrager ikke lige meget. Kun i det omfang, de fordeler deres stemmer væsentligt anderledes end de stabile, påvirker de valgresultatet. Og her afviger de tidligere sofavælgere mindst. Sofavalg har sjældent politiske årsager, ofte er det ufrivilligt (sygdom, bortrejse o.lign.), og når de tidligere sofavælgere igen møder frem, adskiller de sig ikke så meget fra resten af befolkningen. Noget lignende kunne man måske forvente af førstegangsvælgere. De adskiller sig imidlertid fra ældre vælgere ved, at de ikke har nogen partitilknytning fra tidligere valg. De er derfor meget påvirkelige for de korttidsfaktorer, der præger valgkampen og dermed forskydningerne ved det pågældende valg. Men den største indflydelse har valgkampfaktorerne naturligvis på de vælge-

re, der rent faktisk skifter parti. Da de samtidig udgør den største af vandrergrupperne (noget større end de to andre tilsammen), giver partiskifterne langt det største bidrag til valgets forskydninger.

Når 32% af vælgerne stemmer på et parti, de ikke stemte på ved forrige valg, er det udtryk for en meget betydelig ustabilitet på individniveauet. Man kan undre sig over, hvordan det overhovedet er muligt at bevare et minimum af kontinuitet i partistrukturen under disse omstændigheder. Men faktisk fører de omfattende bruttoforskydninger kun til nettoforskydninger, der er halvt så store, nemlig 16%. det skyldes, at ikke alle vandringer fører til nettoforskydninger. I det omfang, de tidligere sofavælgere af førstegangsvælgerne fordeler deres stemmer på samme måde som de stabile, bidrager de ikke til partiforskydningerne. Det samme gælder i og for sig skifterne. Hvis alle partier udvekslede lige mange stemmer, ville der ikke ske nogen nettoforskydninger. Men normalt er partiskift ved et dansk valg præget af nogle hovedstrømninger, f.eks. i retning af nogle bestemte partier, der har valgvinden med sig. Der er imidlertid altid nogle stemmevandringer, der går i den modsatte retning og således modvirker hovedstrømmen.

I tabel 1. sammenlignes netto- og bruttoforskydningerne for en række valg. Der er naturligvis stor forskel på forskydningernes størrelse ved de enkelte valg. Den mindste nettoforskydning var 9% i 1971, den største 29% i 1973. Man kan sondre mellem lavinteressevalg, hvor der ikke er nogen særlige stridsemner oppe i valgkampen, hvor vælgerne interesse er begrænset, og hvor tilskyndelserne til at skifte parti er små. De er præget af stabilitet. 1971, 1979 og 1984 er eksempler på lavinteressevalg. Andre valg samler sig om nogle bestemte spørgsmål, der vækker

stor vælgerinteresse om valgkampen og fører til mange partiskift, ofte i retning af nogle få partier, som har tiltrukket sig særlig opmærksomhed under valgkampen.

Fremskridtspartiets og Centrum-Demokraternes gennembrud i 1973 og regeringen Hartlings fald i 1975 er eksempler på emner, der skabte højinteressevalg præget af store vælgervandringer og udsædvanlige vandringsmønstre.

Tabellen viser at forholdet mellem netto- og bruttovandringer varierer meget. Forskellene er størst ved lavinteressevalg. Da disse ikke præges af bestemte hovedstrømninger, vandrer vælgerne på kryds og tværs mellem partierne, og mange af disse partiskift opvejer derfor hinanden, således at de samlede styrkeforskydninger bliver små. Derimod går de fleste partiskift ved højinteressevalg i retning af nogle få vinderpartier, og de bidrager derfor til store nettoforskydninger i styrkeforholdet mellem partierne.

Men selv om nettoforskydningerne kun udgør det halve af bruttovandringene, så er styrkeforandringer på 10 eller 20% alligevel så store, at det indebærer en alvorlig rystelse af balancen mellem partierne. Men af flere grunde er de politiske virkninger af ustabiliteten trods alt begrænsede. For det første sker størstedelen af partiskiftene mellem hinanden nærtstående partier. Det er af folkestyrets paradokser, at den stærkeste konkurrence ved valgene er mellem de partier, som står hinanden nærmest politisk, og som derfor bedst kan arbejde sammen på det parlamentariske plan. Det forhold, at der i dag er betydeligt flere partier på stemmesedlen end tidligere giver også flere partiskift.

De forskydninger ved valget, som virkelig tæller, er imidlertid dem, der foregår mellem de to parlamentariske blokke,

den borgerlige og den socialistiske, og som derfor påvirker regeringsdannelse og lovgivningsflertal. Men tabel 3 viser, at forskydningerne hen over midten er meget mindre end nettoforskydningerne, faktisk er der en overordentlig stabilitet i balancen mellem højre og venstre. Det indebærer dog ikke, at der er regeringsstabilitet, fordi den stabile balance går præcis midt gennem vælgerkorpset, så ganske små forskydninger i den ene eller den anden retning kan føre til flertalsskifte. Således har valgene på Færøerne og Grønland flere gange været udslagsgivende.

En anden grund til, at forskydninger på 10-20% trods alt har begrænset virkning, er, at der er en tendens til udligning i det lange løb. Det, et parti taber ved det ene valg, vinder der ofte tilbage ved det næste. Valgene indebærer således oftest korttidssvingninger omkring partiernes normalstemmetal. Først ved hvis forskydningerne ved det ene valg efter det andet går i samme retning, indebærer udviklin-

gen en strukturforandring i partisystemet. Det har været diskuteret meget, om det opbrud i det danske partisystem i 1970'erne, som fandt udtryk i nye partiers gennembrud og i store nettoforskydninger, var led i en omstrukturering af det danske partisystem. Men den eneste varige forandring, der kan konstateres, er en tilbagegang for de tre gamle partier, og fremkomsten af et større antal mindre partier på begge sider af midten, medens den overordnede balance mellem højre og venstre er bevaret. Og medens der i en overgangsperiode (1966-77) skete betydelige højre- og venstresving ved de enkelte valg, er stabiliteten også her genoprettet: De fire sidste valg har kun indebåret forskydninger i blokbalancen på 1-2%

Beslutningsproces

Valgresultaterne viser forskydningen mellem stemmefordelingerne på to valgdage. Men der er naturligvis udtryk for forandringer i partiernes tilslutning og popula-

Tabel 3. Partiforskydninger før og under valgkampen i 1984.

Partistyrke før opløsningen er et gennemsnit af tre meningsmålinger fra begyndelsen af august 1987, styrke under valgkampen er et gennemsnit af syv målinger foretaget af forskellige bureauer.

	Partistyrke				Partiforskydning			
	Valg 1984	Før opløsn.	Under valgk.	Valg 1987	Før valgk.	Under valgk.	Sidste dage	I alt
Socialdemokratiet	31.6	28.9	27.3	29.3	+ 2.7	+ 1.6	+ 2.0	+ 2.3
Konservative.....	23.4	23.0	23.7	20.8	+ .4	+ .7	+ 2.9	+ 2.6
Venstre.....	12.1	12.4	11.9	10.5	+ .3	+ .5	+ 1.4	+ 1.6
Centrum-Demokrater	4.6	4.1	3.7	4.8	+ .5	+ .4	+ 1.1	+ .2
Kristeligt Folkeparti	2.7	2.4	2.1	2.4	+ .3	+ .3	+ .3	+ .3
Radikale.....	5.5	5.2	6.0	6.2	+ .3	+ .8	+ .2	+ .7
Fremskridtspartiet	3.6	4.0	3.4	4.8	+ .4	+ .6	+ 1.4	+ 1.2
SF.....	11.5	14.8	15.9	14.6	+ 3.3	+ 1.1	+ 1.3	+ 3.1
VS.....	2.6	.9	1.1	1.4	+ 1.7	+ .2	+ .2	+ 1.2
Kommunisterne.....	.7	.8	.9	.9	+ .1	+ .1		+ .2
Retsforbundet.....	1.5	1.2	1.0	.5	+ .3	+ .2	+ .5	+ 1.0
Andre	.1	2.3	3.0	3.8	+ 1.2	+ .7	+ .8	+ 3.7
Nettoforskydning					6.2	3.6	6.1	9.0

ritet, som sker igennem hele valgperioden. Man kan nogenlunde følge disse popularitetssvingninger gennem de meningsmålinger, som fire opinionsundersøgelsesbureauer regelmæssigt gennemfører for store dagblade⁵⁾. Disse forløb er naturligvis helt forskellige fra periode til periode og fra parti til parti. Men det er alligevel nyttigt at sammenligne forskydningerne igennem hele den flerårige valgperiode frem til udskrivelse af nyvalg med dem, der sker i løbet af de få uger, valgkampen varer. Gennemsnitligt sker der større bruttoforskydninger i de sidste uger end i de foregående år, det har været tilfældet ved 5 ud af de seneste 7 valg. Og summen af forskydninger før og under valgkampen er langt større end de samlede forskydninger. Det skyldes, at bevægelserne under valgkampen ofte går i andre retninger end dem, der prægede de foregående år, at valgkampen m.a.o. ophæver nogle af de forskydninger, der var udsigt til ved opløsningen af folketinget.

Tabel 3 viser tidsforløbet af partiforskydningerne ved valget i 1987 på grundlag af et større antal ret overensstemmende opinionsundersøgelser. De samlede nettoforskydninger var på 9,0%, det laveste i flere årtier. Forskydningerne før valgkampen var på 6,2%, i første del af valgkampen på 4,6% og i de sidste dage igen 6,1%. Når så omfattende forskydninger kun bevirker styrkeforandringerne i de tre faser er helt forskellige og delvis ophæver hinanden. Faktisk blev hovedbevægelserne fra mellemvalgsperioden fortsat under valgkampen, det gælder især Socialdemokratiets tab og SFs fremgang. Men i de sidste dage gik bevægelsen den modsatte vej og udlignede en del af forskydningen. Omvendt stod Venstre og Konservative praktisk taget uforandrede, indtil de i sidste øjeblik overraskende fik et brat tab på tilsammen 4%, medens CD, Fremskridts-

partiet og Kristeligt Folkeparti fik uforudsete opsving i slutfasen. Denne har således bidraget afgørende til de i øvrigt ganske små partiforskydninger ved folketingsvalget. Den betydning fremgår klart af en sammenligning af fortegn og størrelse af forskydningen i de sidste dage med valgets samlede forskydning.

Tabel 4. Forskydninger før og under valgkampen i 1984.

Panelundersøgelse omfattende stemme ved folketingsvalgene i 1981 og 1984 samt et prøvevalg 4.1.1984, en uge før valget. Forspalten viser stabiliteten fra valget i 1981 indtil prøvevalget, hovedspalten stabiliteten fra prøvevalget til valgdag 1984. Hjørneprocent. Antal (= 100%) : 1029.

Stabilitet valg 1981-4.1.1984	Stabil. 4.1.-valg 10.1.1984		
	Stabil	Skifter	Alle
Stabil	70.1	2.4	72.5
Skifter.....	22.6	4.9	27.5
Alle vælgere	92.7	7.3	100.0

Ovenstående tal bygger på nettoforskydningerne, en måling af bruttoforskydningerne kan bedst foretages ved hjælp af paneldata. Sådanne foreligger for 1984-valget, hvor Observa afholdt et prøvevalg kun en uge før valgdagen. Tabel 4 viser, at 27,5% havde skiftet parti i den lange periode fra folketingsvalget i 1981 og under de første uger af valgkampen. I løbet af den sidste uge skiftede 7,3%. Det er så mange, at valgkampens afgørende indflydelse understreges. Alligevel forøges det samlede antal partiskift mellem valgene ikke af disse sidste 7% skift. Det kan virke paradoksalt. Men tabellen viser, at kun en tredjedel af disse er nye skiftere. 5% af partiskiftene i den sidste uge sker blandt folk, der allerede ved

prøvevalget havde haft til hensigt at skifte. Og halvdelen af disse skifter faktisk tilbage til det parti, som de havde stemt på ved forrige valg. Disse tilbagefald opvejer lige netop antallet af skift blandt hidtil stabile vælgere. Den resterende tredjedel er en yderst ustabil gruppe, der ombestemmer sig for anden gang og vælger et tredje parti.

Vælgerne kan således opdeles i fem grupper ud fra deres stabilitet. 70% holder fast ved samme parti hele tiden. 23% har bestemt af skifte allerede en uge før valget og fastholder denne hensigt. De sidste tre grupper på hver 2½% skifter i den sidste uge, nemlig de nye skiftere, de tilbagefaldne og trepartiskifterne. Tabel 5 viser, hvordan de enkelte partier forstod

at holde på deres vælgere i de to faser i 1984. Det viser sig ikke overraskende, at det store fremgangsparti Konservative fastholdt den største andel af sine gamle vælgere. Men også Socialdemokratiet og Kristeligt Folkeparti havde små tab, og Vestre og SF tabte omkring ⅓. De øvrige mindre partier bevarede kun omkring halvdelen af deres gamle vælgere. Småpartier har i almindelighed et stort vælgergennemtræk. Det er også dem, der havde største frafald i den sidste uge.

Men valgresultatet afhænger ikke blot af, om partierne kan holde på deres gamle vælgere. Småpartier har i almindelighed et stort vælgergennemtræk. Det er også dem, der havde største frafald i den sidste uge.

Tabel 5. Partier og stemmevandring 1984.

Partiernes vælgere fordelt på fem vandrer typer, henholdsvis frafald (1981-vælgere) og tilgang (1984-vælgere). Procent vandret.

	Vælgerstabilitet					Antal (= 100%)
	Helt stabile	Engangsskiftere		Togangsskiftere		
		Før 4.1.	I den sidste uge	Tilbagefald	Trepartiskift	
Alle vælgere	70	23	2	2	2	1029
Parti 1981						
K.....	91	4	2	2	1	166
S	83	12	1	1	2	337
Krf.....	80	13	7			15
V	70	25	2	2	1	123
SF.....	67	25	3	4	1	94
R.....	55	34	3	5	3	64
VS	52	35		4	9	23
Frp	41	50	4	2	3	99
CD.....	37	47	4	4	8	78
Parti 1984						
S	86	10	1	2	1	325
Frp	84	8	2	4	2	49
Krf.....	80		7		13	15
VS	80		13	7		15
V	75	18	1	2	4	114
R.....	66	15	6	6	8	53
SF.....	62	28	3	4	3	101
K.....	54	43	1	1		281
CD.....	53	27	13	6	2	55

Men valgresultatet afhænger ikke blot af, om partierne kan holde på deres gamle vælgere, men også af, om de kan vinde nye. Tabellen viser, at socialdemokratiets stabilitet skyldes en kombination af små tab og små gevinster. Ellers er det i almindelighed de partier, der har tilbagegang, at de stabile tæller mest, da de har vundet få stemmer. Og valgets store vinder, de Konservative, kombinerer ringe tab med stor fremgang. Endelig er der et antal partier, hvis relative nettostabilitet skyldes ligevægt mellem stort frafald og stor tilgang. Det gælder Venstre (30,25%), SF (33,38%), Radikale (49,34%) og især Centrum-Demokraterne, hvis forholdsvis lille tilbagegang skyldes et tab på 2/3 af dets gamle vælgere og en tilgang på 50%. Tabellen viser, at de Konservative havde stor fremgang, dem at den skete tidligt, der var yderst små bevægelser i den sidste uge, og de var i ligevægt. Derimod fik en række småpartier en stærk tilgang på omkring 1/5 af deres endelige stemmetal i løbet af den sidste uge (Krf, VS, Rad og CD).

Valgkampens betydning understreges også af oplysninger givet efter valget. 78% af vælgerne har gennemsnitligt truffet deres partivalg, når der udskrives valg. Men de sidste 22% er nok til at give valgkampen vægt. Og størstedelen af disse

træffer først deres beslutning i aller sidste øjeblik. Og medens 85% af de stabile har truffet deres valg på forhånd, så sker størstedelen af partiskiftene under valgkampen.

En telefonundersøgelse foretaget for TVA aftenen før valget i 1987 viste, at 81% af vælgerne i år havde bestemt sig på forhånd, yderligere 7% i den første del af valgkampen og 5% i den senere del, medens 8% endnu aftenen før valget og et døgn efter den afsluttende partilederdebat i fjernsynet endnu ikke havde bestemt sig.

28% af vælgerne ved et gennemsnitvalg er i tvivl om, hvilket parti de skulle stemme på, og overvejer flere muligheder. De fleste blandt disse bliver skiftere.

Der forligger således en række mål for, hvem, der er modtagelig for valgkampen, og hvem der er påvirkelige. Man plejer at benytte betegnelsen kernevælgere om de mennesker, der hører fast til et bestemt parti og aldrig rokkes i deres stemmehensigt. Som kernevælger skal derfor her betragtes en vælger, der holder fast ved sammen parti som sidst, som havde besluttet sig på forhånd, og som ikke har overvejet at stemme på andre partier. Efter denne afgrænsning er 57% af befolkningen kernevælgere. Resten er på en eller anden måde på spil i valgkampen, de kaldes marginal- eller grænsevælgere. Men

Tabel 6. Beslutningsproces og stabilitet. Lodret og vandret procentfordeling.

	Procent lodret			Procent vandret	
	Alle vælgere	Stabile	Skiftere	Stabile	Skiftere
Beslutningstidspunkt					
Før valgkampen.....	78	85	48	87	13
Under valgkampen	10	8	18	62	38
I de sidste dage	12	5	34	43	57
Tvivl om partivalget					
Ikke i tvivl	72	79	45	87	13
Overvejede flere partier	28	21	55	59	41

godt halvdelen af dem ender alligevel med at stemme på samme parti som sidst.

Stabilitet og motivation

Betydningen af partivalget er forskellig fra vælger til vælger. For nogen er valget en aktuel ad-hoc løsning på landets politiske problemer. De undersøger udbuddet på det politiske marked og afvejer valgmulighederne mod hinanden, omtrent som forbrugeren overvejer varemærker i en butik. For andre er partivalget udtryk for et grundlæggende tilhørsforhold. De er tilhængere af deres parti, de identificerer sig med det. For dem betyder stemmeafgivelsen ikke, at de skal træffe et valg men at de får lejlighed til at bekræfte deres politiske tilhørsforhold. En sådan partitilhørsfølelse kan vokse frem af kernevælgerens gentagne stemme for samme parti. Ofte er den imidlertid overtaget fra andre, f.eks. når man arver barndomshjemmets partitilhør. Parti kan også opfattes som et udtryk for en social identitet. De store gamle klassepartier Socialdemokratiet og Venstre er opstået som udtryk for bestemte befolkningsgruppers interesser, henholdsvis arbejder og landmænd, og i disse grupper blev partitilhør betragtet som en næsten automatisk følge af det sociale tilhør.

I tabel 7 er vælgerne opdelt i fire grupper ud fra, om de føler sig som tilhængere af et parti, og hvor stærkt de identificerer sig med det⁷⁾. Det fremgår, at partitilhørs-

følelse har den stærkeste indflydelse på såvel valgdeltagelsen som partistabiliteten. Hos de overbeviste partitilhængere er valgdeltagelsen næsten 100%, men den falder til kun $\frac{2}{3}$ af vælgere helt uden nogen partipræference. Og antallet af kernevælger falder fra over $\frac{3}{4}$ af den første gruppe til under $\frac{1}{3}$ af den sidste, medens omvendt antallet af partiskiftere stiger fra 7% til halvdelen. Ingen anden faktor har så kraftig sammenhæng med partistabiliteten, og forklaringer af stabilitet bliver i vid udstrækning forklaringer af partitilhørsfølelse.

Forskelle i opfattelsen af partivalget fremgår også af de begrundelser, som vælgerne giver for deres valg⁸⁾. Nogle begrundet deres valg med, at de føler sig knyttet til partiet, at de hører til der, at de altid har stemt på det o.lign. Andre henviser til økonomiske gruppeinteresser: de stemmer på et parti, fordi det gør mest for landmændene, de gamle, parcelhusejerne, fordi de varetager deres interesser. Om begge disse typer af motivation gælder, at de bygger på faste, uforandrelige eller langsomt forandrelige faktorer, der fører til stemme på samme parti ved valg efter valg: de er langtidsfaktorer, der skaber kernevælgere.

Andre vælgere begrundet deres valg med aktuelle politisk spørgsmål og opgaver og partiernes politik i disse: arbejdsløshed og udlandsgæld, forurening og narkoproblemer. For disse vælgere er valget en måde at løse landets nuværende

Tabel 7. Partitilhørsfølelse, deltagelse og stabilitet. Procent vandret.

Partitilhørsfølelse	Valgdeltagelse		Partistabilitet			Antal (= 100%)
	Stemte	Stemte ikke	Kernevælger	Grænevælger	Skifter	
Stærkt partitilhør.....	96	4	77	16	7	1657
Svagere partitilhør	91	9	59	23	18	1182
Partipræference	84	16	40	26	34	1367
Ingen præference	67	33	31	20	49	367

problemer på, og langt de fleste af disse peger på økonomiske spørgsmål. For en anden vælgergruppe er partivalget først og fremmest et udtryk for tillid til lederne i partierne. Valget gælder ikke forskelle i partiernes politik, men i ledernes dygtighed og troværdighed. I fjernsynets tidsalder er det gerne partilederen selv, tilliden gælder. Navnlig statsministre tiltrækker mange tillidsstemmer. Således fik de Radikale det største antal tillidsstemmer i Baunsgårds regeringsperiode, Venstre i Hartlings og de Konservative i Schlüthers. Denne statsministereffekt spiller navnlig en rolle blandt de borgerlige vælgere, fordi de ikke har nogen klar præference for det ene eller andet af disse beslægtede partier. Og derfor lader personhensyn blive udslagsgivende. Aktuell politik og tillid er korttidsfaktorer, der næppe kan danne grundlag for stabil partitilhørsforhold. Endelig er der en gruppe vælgere, der giver ideologiske begrundelser for deres valg.

Tabel 8 viser, at partistabiliteten varierer stærkt med motivationen. Partitilhør er noget, der bygges op over lang tid, og som ikke skiftes fra dag til dag. Vælgere, der motiveres af partitilhør, er da også yderst stabile, $\frac{3}{4}$ er kernevælgere, og yderst få skifter parti. Næsten samme stabilitet

præger vælgere, der motiveres af økonomiske interesser. Vælgere, der motiveres af aktuelle spørgsmål og tillid, behøver naturligvis ikke at skifte parti, samme hensyn kan være udslagsgivende ved flere valg i træk, og nye overvejelser kan også føre til samme parti som sidst. Men bevægeligheden i disse grupper er fire gange så store som i de førømtalte grupper. Endelig udviser de ideologisk motiverede en middel stabilitet.

Mediernes rolle

Med 43% marginalvælgere står der naturligvis meget på spil i et dansk valg. Der er stor interesse for, hvad der påvirker de sidste beslutomme. Men det gives der ikke noget alment svar på, bortset fra den banale konstatering, at jo længere beslutningen udskydes, jo mere tilfældige faktorer bliver udslagsgivende. Partier og politikere gør sig store anstrengelser for at tiltrække sig opmærksomheden i slutfasen. De inviterer til møde, uddeler valgpropaganda, og nogle politikere går ud på gader og stræder for at hilse på så mange mennesker som muligt. Men intet tyder på, at disse partiinitiativer har nogen større virkning. Valgkampens slagmark er i dag massemedierne, og slaget afgøres hjemme i dagligstuerne. Tabel 9 viser op-

Tabel 8. Valgbegrundelse og stabilitet. Procent lodret.

Valgbegrundelse	Kerne-vælgere	Grænse-vælgere	Skiftere	Antal (= 100%)
Partitilhør.....	75	18	7	689
Gruppeinteresse	70	21	9	791
Aktuel politik	47	23	30	1386
Tillid	49	23	28	758
Ideologi.....	57	24	19	837
Intetsigende begrundelse.....	57	21	22	384
I alt				
Langtidsfaktorer	73	19	8	1483
Korttidsfaktorer	48	23	29	2144
Alle vælgere	58	22	20	4845

mærksomheden over for valgkampen i de tre vigtigste medietyper. Den efterlader ingen tvivl om, at fjernsynet i dag er hovedarenaen. Der er også betydelig interesse om avisen, hvorimod radioens rolle er udspillet. På et direkte spørgsmål om, hvordan vælgerne under valgkampen bedst havde fået noget at vide om partiernes politik, svarede $\frac{3}{4}$ fjernsyn.

Tabel 9. Opmærksomhed over for valgkampen i medierne. Prc. lodret.

Fulgte valgkampen i medium	Fjernsyn	Radio	Avis
Meget	65	18	46
Noget, lidt	20	17	36
Slet ikke	15	65	18
Antal (= 100%)	4940	4948	6780

Tabel 10 viser, hvor mange, der fulgte partiernes valgudsendinger i fjernsynet i 1984. Der er en betydelig forskel fra den konservative udsending, som blev set af $\frac{2}{3}$ af vælgerne, til SAPs, som blev set af $\frac{1}{3}$. Tabellen viser imidlertid to gennemgående træk i seerinteresserne. For det første er interessen størst om de store og par-

lamentarisk centrale partiers udsendinger. De fem store partiers udsendinger blev set af over halvdelen af vælgerne, medens interesse om ens eget partis udsending. Det viser sig særlig tydeligt for de små partiers vedkommende. Medens 77% af retsstatsfolkene og 74% af VSerne så deres eget partis udsending, gjaldt det kun henholdsvis 41% og 44% af de øvrige vælgere. P.d.a.s. har fjernsynet givet små og nye partier langt større muligheder for at nå ud til vælgerne end tidligere, hvor partierne var afhængige af økonomiske og personelle ressourcer, der gjorde det næsten umuligt for nye partier at slå igennem. I dag behøver man kun gode argumenter og talegaver for gennem fjernsynet at vinde lydhørhed blandt vælgerne. Det blev overbevisende demonstreret af SF ved det første rigtige tv-valg i 1960. Og endnu mere iøjenfaldende var tre nye partiers gennembrud i 1973 med tilsammen 28% af stemmerne. Det ene af dem, Centrumdemokraterne, var dannet kun en måned før valget, men det fik alligevel 8% af stemmerne. Ved valget i 1984 var der næppe mange, der før valget havde hørt om de to nye partier SAP og ML, men deres valg-

Tabel 10. Partiudsendinger i fjernsynet.

Prc. af hvert partis vælgere, der så et partis valgudsending i fjernsynet 1984.

Stemte på parti	Så partis valgudsending i fjernsynet										
	K	S	V	SF	R	Frp	Krf	VS	Rfb	ML	SAP
Konservative	68	61	59	55	53	47	51	40	42	41	29
Socialdemokratiet	62	69	54	57	52	50	47	41	40	42	38
Venstre	71	59	69	46	54	45	50	37	43	40	31
SF	56	60	53	72	52	52	34	53	38	33	30
Radikale	69	65	63	51	71	39	41	43	33	39	33
Fremskridtspartiet	82	71	53	53	41	77	53	41	47	42	29
Kristeligt Folkeparti	76	55	62	48	66	52	76	31	35	38	31
VS	57	52	41	60	36	41	33	74	33	36	41
Retsforbundet	62	39	39	62	69	46	39	39	77	31	31
Alle vælgere	65	63	58	56	54	49	48	44	41	40	34

Note: CDs og kommunisternes udsendinger er ved en fejl faldet ud af undersøgelsen.

udsendelser blev alligevel set af henholdsvis 40% og 34%, og gennem deres deltagelse i partilederdiskussionen blev de kendt af næsten alle. At det ikke er tilstrækkeligt at komme på skærmen fremgår af, at de fik henholdsvis 1000 og 2000 stemmer, og at deres deltagelse i den følgende fjernsynsvalgkamp i 1987 ikke forøgede disse stemmetal.

Stabilitet og social baggrund

Næsten halvdelen af befolkningen er grænsevælgere, hvis valg endnu er uafklaret, når folketinget opløses. Det er derfor af stor interesse, hvem disse grænsevælge-

re er. Og tabel 11 viser, at der er betydelig forskel på antallet af grænsevælgere i de enkelte befolkningsgrupper.

Størst forskel er der mellem aldersgrupperne. Næsten $\frac{2}{3}$ af den yngste vælgergruppe er grænsevælgere, og over $\frac{1}{3}$ skifter parti ved et gennemsnitsvalg. Det er en større ustabilitet end hos nogen anden gruppe i tabellen. Med alderen tiltager stabiliteten, og i pensionistgenerationen er 69% kernevælgere. Partierne har altså mest at hente hos de yngste årgange.

Tabellen viser også et stærkt fald i stabiliteten med stigende uddannelse: der sker dobbelt så mange partiskift blandt vælgere med studentereksamen som

Tabel 11. Vælgerstabilitet.

Nogle befolkningsgruppers fordeling efter partistabilitet. Procent vandret.

	Kerne-vælgere	Grænse-vælgere	Skiftere	Antal (= 100%)
Alder				
18-24 år	39	25	36	269
25-39 år	48	27	25	1736
40-64 år	61	20	19	2320
Over 65 år	69	17	14	1032
Uddannelse				
Folkeskole	62	20	17	3690
Mellem- og realskole.....	47	25	29	1163
Gymnasium.....	40	28	32	466
Stilling				
Landmand	62	24	14	486
Arbejder.....	62	21	17	1734
Middelklasse	50	24	26	2264
Bymæssighed				
Storby.....	51	24	25	1880
Småby	57	22	21	1808
Land	63	19	18	1667
Parti				
Socialdemokratiet	71	21	8	1934
Venstre.....	60	23	16	913
Konservative	56	21	23	636
Radikale.....	50	25	23	411
Fremskridtspartiet	46	22	31	336
SF.....	42	26	32	382
Centrum-Demokraterne	23	19	58	209
Småpartierne	41	29	35	462

blandt folkeskoleuddannede. Der er også en vis sammenhæng med stilling, idet arbejdere og landmænd er mere stabile end middelklassen. Dette hænger formodentlig sammen med deres tilknytning til de traditionelle klassepartier. Endelig er der større ustabilitet i by end på land, og navnlig er bevægeligheden stor i storbyerne.

Tabel 11 har vist en række karakteristiske forskelle på befolkningsgruppernes partistabilitet. Spørgsmålet er, om der ligger noget fælles mønster bag disse forskelle. Tabel 1 viste, at bevægeligheden har været stærkt voksende gennem nogle årtier. Denne forandring er øjensynligt slået stærkere igennem hos nogle befolkningsgrupper, medens den traditionelle stabilitet er mere rodfæstet i andre. Det virker rimligt, at den nye bevægelighed slår kraftiger igennem hos unge end hos ældre, hos højt- end hos lavtuddannede, i storbyerne end på landet og i middelklassen end hos de traditionelle partibærende klasser. Under alle omstændigheder har den sociale forandring i efterkrigstiden ført til den største vækst i de mest ustabile grupper: Middelklasse, storbyboer, højt uddannede.

Stabiliteten blandt partiernes vælgere varierer naturligvis fra valg til valg, men der er på den anden side nogle varige niveauforskelle på deres vælgerkorps. Stabiliteten er størst i de tre store gamle partier, kun i dem er kernevælgerne i flertal.

Navnlig Socialdemokratiet har overmåde stabile vælgere, 71% er kernevælgere og kun 8% skiftere. Alle partier fra dette århundrede har derimod et flertal af grænsevælgere, der har m.a.o. under halvdelen af deres vælgere hjemme, når der udskrives valg resten må overbevises i løbet af valgkampen. Et ydertilfælde udgør Centrum-Demokraterne med 76% grænsevælgere. Gennemsnitligt stammer 58% af

dets stemmer fra andre partier, og intet parti er så fuldstændigt afhængigt af valgkampen forløb, dets tilslutning er tre gange blevet halveret under valgkampen og to gange mere end fordoblet, jfr. tabel 5.

Der er i valgforskningen foregået en langvarig diskussion om marginalvælgerne rolle ud fra en demokratisk værdiorientering. I og for sig synes marginalvælgerne bedst at leve op til demokratiets krav til borgerrollen: de er påvirkelige for argumenter, de træffer et virkeligt valg, og de bidrager til at drage magthaverne til ansvar. Kernevælgerne er derimod vanevælgere.

Men de første valgundersøgelser fra USA i 1940'erne gav et helt andet billede af marginalvælgerne (floating voters): det var de mest uinteresserede, uvidende og overfladiske vælgere, der har bevægelige. Da det var hos disse at partierne måtte vinde fremgang, måtte de derfor orientere deres propaganda mod denne gruppes niveau.

Tabel 12. Stabilitet og aktivitet under valgkampen.

Procent af hver vælgertype, der udviser en form for aktivitet eller interesse.

	Kerne- vælger	Grænse- vælger	Skifter
Stor politisk interesse .	21	20	19
Så de fleste fjernsynsudsendelser..	51	46	46
Læste meget om politik i aviser	50	51	49
Diskuterede valget meget	23	27	30
Søgte at overtale andre	14	14	14
Spurgt til råds af andre	11	16	20

Imidlertid viser tabel 12, at der ikke i Danmark er nogen forskel mellem kernevælgere og grænsevælgere med hensyn til

politisk interesse og opmærksomheden over for valgkampen i medierne. Derimod er marginalvælgerne mere aktive i diskussionen om politik end kernevælgerne. Sammen holdes dette med, at marginalvælgerne har et højere uddannelsesniveau, svarer den danske vælgeradfærd altså mere til tesen om den oplyste marginalvælger end til floating voters tesen.

Afslutning

Denne artikel har belyst nogle træk i danske vælgeradfærd. Næsten halvdelen af de danske vælgere er grænsevælgere, der ikke har afgjort deres partivalg endeligt, når der udskrives valg. De kan m.a.o. påvirkes i løbet af valgkampen. Der er derfor meget på spil for partierne.

P.d.a.s. er der ikke nogen opskrift på, hvordan de overbevises, men hovedpåvirkningsredskabet er fjernsynet, og hvis der stadig er 5 eller 8 procent, der ikke har bestemt sig et par dage før, kan den afsluttende partilederrunde i fjernsynet blive udslagsgivende.

Artiklen har p.d.a.s. også påvist, at der eksisterer en overordnet balance mellem højre og venstre i dansk politik, som ikke påvirker meget af den individuelle ustabilitet og partiernes svingende stemmetal.

Noter

1. Denne artikel gengiver hovedtrækkene i en række problemstillinger, der er analyseret i min bog: *Dansk Vælgeradfærd* (København, Akademisk Forlag 1987). Interviewdata stammer fra det danske valgforskningsprojekt. Data er deponeret i Dansk Data Arkiv, vedr. information om data henvises til *Danish Data Guide* 1986, s.55-57. Datagrundlaget for de fleste beregninger i denne artikel er data fra alle syv valg siden 1971 behandlet som en helhed.
2. Hvert partis nettoforskydninger ved et valg er dets samlede stemmetabeller gevinst, her opgjort i pct. af de afgivne stemmer. For valget som helhed kan der beregnes en samlet nettoforskydning, som er lig summen af alle fremgangspartiernes fremgang, som jo er lig summen af tilbagegangspartiernes tab.
3. Således havde de Radikale i 1984 en nettofremgang på 0,4%, men det udvekslede 4% af alle stemmer med andre partier.
4. Fald i valgdeltagelsen i 1979 og navnlig i 1981, hvor stemmeprocenten kun var 83,3, har vist sig at være forbigående afvigelser fra det høje normalniveau, måske forårsaget af vejrliget.
5. Gallup for Berlingske Tidende, AIM for Børsen, Observa for Jyllands Posten og Vilstrup for Politiken.
6. Observas paneldata er deponeret i DDA som studie nr. 1052.
7. Partitilhørefølelsen målt med et spørgsmål, om man følte sig som tilhænger af et parti. Tilhængerne blev yderligere spurgt, om de var stærkt overbeviste, medens de øvrige blev spurgt, om der alligevel var et parti der stod dem nærmere end andre.
8. Begrundelsen fremgår af svaret på et åbent spørgsmål: Hvad var den vigtigste grund til, at De stemte som De gjorde?

Den Økonomiske Faktor i Regeringens Popularitet - en Oversigt

Det har ofte været diskuteret, hvor meget en regering kan påvirke sit valgresultat ved hjælp af den økonomiske politik. Dette spørgsmål har to aspekter:

A1 Hvor meget kontrol har regeringen overhovedet over den økonomiske udvikling?

A2 Hvor meget og hvordan reagerer vælgerne på den økonomiske udvikling?

Formålet med denne artikel er at give en oversigt over den omfattende (internationale) litteratur om A2, d.v.s. litteraturen om *VP-funktioner*, der forklarer Valgresultater og Popularitetsmålinger («galluptal»), ved hjælp af makroøkonomiske variable¹⁾.

Grundlaget for VP-funktionerne er *ansvarlighedshypotesen*: Det vil sige den hypotese at vælgerne holder *regeringen* ansvarlig for konjunkturudviklingen.

Ansvarlighedshypotesen er blevet operationaliseret i form af en række ligninger, der har kunnet estimeres statistisk. Før vi vender os henimod, bør vi imidlertid kort diskutere [A1], dvs. hvor stor en del af konjunkturudviklingen, det overhovedet er rimeligt at gøre regeringen ansvarlig for.

Heri ligger allerede antydning, at hele den teoribygning, som omgiver VP-funktionerne,

udspiller sig indenfor en grundlæggende rationalitets-logik, så der er tale om en økonomisk model, på linie med alle andre økonomiske modeller; men en økonomisk model, der anvendes på en politologisk problemstilling. En forskningsretning, der bredt taget går under betegnelsen *Public Choice*, (se Paldam, 1986a, eller for en mere omfattende oversigt Mueller, 1979).

Nogle politologer ser teorien for VP-funktioner som en modsætning til de politologiske teorier, der ikke anvender rationalitetslogikken; men bygger på teorier om »parti-identifikation« og gruppepres o.l. Andre politologer benægter, at der er en modsætning. Argumentet herfor er værd at opregne: man kan nemlig spørge, om det er rationelt at tage alle beslutninger op til vurdering hele tiden. Det er det selvfølgelig ikke - vi er, for at kunne leve fra time til time og dag til dag, tvunget til at tage mange, mange beslutninger for givne. Og til at have, hvad man kan kalde automatiske (eller default) meninger på mange områder. Dvs. på områder hvor vi ikke selv har (fået) tænkt, har vi automatisk de samme meninger som »vores gruppe«. I politiske sammenhænge kan gruppen f.eks. være vores parti. For at holde styr på alle automatiske meninger ordner vi dem - praktisk - på en skala fra venstre til højre. Hvorfor forskellige synspunkter er henholdsvis højre- og venstreorienterede er ofte svært at forstå, men det er praktisk. Hvis vi f.eks. er modstander af EF, er vi også automatisk tilhængere af

vindmøller, osv. Læseren vil se, at dette ikke er irrationelt; men uhyre praktisk, da der er beslutningsomkostninger - det tager tid at trænge ind i sager og danne sig sin egen mening, og de, der gør det, er som regel stadig ikke enige.

Men selv om de fleste stemmer på deres gamle parti, er der ikke desto mindre altid en hel del vælgere, der skifter parti - i Danmark har det typisk været ca. 20%. Disse bruttobevægelser har medført at regeringstilslutningen i snit, for de sidste 15 valg *faldet med 1%* (af vælgerne); men *middelspredningen er på ikke mindre end 5.4%* omkring dette gennemsnit²). Formålet med VP-funktionerne er at analysere disse skift, så vi kan forklare og forudsige de store afvigelser rundt om det gennemsnitlige.

På den anden side er der noget irrationelt i selve valgbeslutningen. Ved Folketingsvalget i 1987 vil ca. 80% af vælgerne stemme. Det bliver omkring 3.300.000 personer, så hver af dem vil få en indflydelse svarende til 0.00003%, og det er unægtelig meget nært ved 0. Man omtaler det som *valgparadoxet*, at folk kan overtales til at bruge den nødvendige halve time til at stemme, når det dog ikke giver nogen reel indflydelse³).

I. Hvor meget styrer regeringen den økonomiske udvikling?

Det vil nok være velkendt for de fleste læsere, hvordan der i den økonomiske litteratur i den sidste snes år har været rettet stærke angreb på den før da helt fremherskende »styringsoptimisme«, efter hvilken regeringen kunne kontrollere de centrale makrovariable med en margen, der er klart mindre end et procentpoint. Den glade styringsoptimisme er af mange grunde stærkt på retur (i øst som i vest). Vi skal nøjes med at omtale tre relevante

problemer for styringen, idet vi kun skal se på korttidsproblemer⁴):

For det første er der det *politiske stabilitetsproblem*. Da virkningslaget (tiden mellem at et indgreb foretages og det virker) i de gængse politikker er et halvt til et par år, kræver en systematisk konjunkturstyring, at en regering har en *tidshorisont* på mere end et par år. Det er nok tvivlsomt om selv de stabileste regeringer har en flerårig tidshorisont; men det er klart at for svage, ustabile regeringer uundgåeligt får en meget kort tidshorisont. En regering, der når som helst må være forberedt på at blive væltet, den er naturligvis tvunget til at give dag-til-dag problematikken en meget høj prioritet.

I den forbindelse er der grund til at nævne et hovedresultat for forskningen i sammenhængen mellem valglove og politisk stabilitet (se Rae, 1967). Det fremgår nemlig meget klart af data, at politisk stabilitet *ikke* opstår af sig selv; men bliver fremtvunget af forfatninger og valglove. Det største politiske kaos findes i små (relativt homogene?) lande med proportional repræsentation, som f.eks. Danmark, Belgien, Holland, Finland og Israel. Der- som vi ønsker at fremme politikernes muligheder for at styre vores økonomi, bør vi sørge for institutioner, der systematisk straffer politisk splid og belønner samarbejde, f.eks. høje spærreregler, valg i enkeltmandskredse eller i det mindste i amter, som i Norge og Sverige (som vel ingen kalder mindre demokratiske end Danmark). Det hjælper også, hvis der skal vælges en præsident, o.l. Som forholdene er nu, her i landet, ville det næppe være en fordel for f.eks. Venstre og Konservative at slutte sig sammen og danne Danmarks Liberalt-Konservative Parti.

Det betyder, at alle regeringer (i sådanne »splittede« lande) må være koalitioner eller mindretalsregeringer. Og det er vel-

kendt, at de samarbejdsparter, der ikke får al den virak - og de stemmer⁵⁾ - der følger af at stille statsminister, de er tvunget til hele tiden at markere sig på deres samarbejdspartneres bekostning. Så en koalition/mindretalsregering er en styringsmæssigt relativt svag regering.

For det andet gælder, at der er et betydeligt *internationalt element* i konjunkturudviklingen. Det er i mange tilfælde svært gennemskueligt, hvor stor en del af en given udvikling, der er udenlandsk, og hvor stor en del der kan tilregnes regeringen; men fra tid til anden er det dog klart for alle, at et bestemt konjunkturtræk er internationalt. Det er især tilfældet, når vi rammes af et internationalt konjunkturшок, som f.eks. olieprischokkene i 1973 og 1980. I sådanne tilfælde er det muligt at popularitets-virkningen er anderledes. Det er nemlig ofte observeret at regeringer kan få en kortvarig; men stærk popularitetsgevinst ud af en international krise, jf. omtalen nedenfor af fane-effekten i VP-funktionerne.

For det tredje er der så de styringspolitiske problemer, der er fremkommet i forbindelse med diskussionen af RF - *Rationelle Forvaltninger*⁶⁾. Lad os helt generelt betragte en agent A, der skal træffe en økonomisk beslutning, der tænkes at skulle gælde for en vis periode T fremefter. For at kunne beslutte, må A overveje, hvordan forskellige relevante størrelser - lad os kalde disse for $x_1, x_2, \dots$ - kan tænkes at ville udvikle sig over T. A kan f.eks. være en fabrikant, der skal fastsætte en pris til annoncering i firmaets salgsmateriale, der tænkes at skulle gælde i et halvt år. De relevante x 'er er her produktionsomkostningerne på varen, salgsmkostningerne og priserne på konkurrerende produkter m.v. Kort sagt, der skal dannes nogle *forventninger* $E(x)$, for de

forskellige x 'er, før A kan træffe sin beslutning.

Den simpleste måde at danne disse forventninger på den *adaptive*, den fås ved at antage at $E(x)$ simpelthen er det, man kan huske om x . D.v.s.

$$(1) E_A(x) = \sum_{k=-1}^{-\infty} \alpha_k x_{-k}, \quad \text{hvor } \sum_{k=-1}^{-\infty} \alpha_k = 1, \\ \text{og for alle } k \text{ er} \\ 0 \leq \alpha_{k-1} \leq \alpha_k \leq 1$$

Her er α 'erne altså et sæt af vægte, der falder mere og mere, jo længere man går tilbage i tiden. Hvis de falder til nul allerede efter et par perioder, kaldes de adaptive forventninger for *myopiske* - det er efter mange undersøgelser netop den slags forventninger, der er relevante for VP-funktionerne.

Lad os nu forestille os, at den beslutning, A skal træffe, er, hvordan han skal investere 10 millioner af sine egne kroner. Så er det klart, at A vil tænke sig meget godt om. Desuden vil han opsøge og udspørge de eksperter, der er villige til - for gode ord og betaling - at give relevante råd. Kort sagt: A vil forsøge at danne de *bedst mulige forventninger*, og det er ikke adaptive forventninger. Den slags forventninger bliver altså *fremadrettede*, og vi skriver:

$$(2) E_A(x) = F(I, \theta), \quad \text{hvor } I \text{ er al tilgængelig information, og } \theta \text{ de bedste teorier på området. I (2) indgår de historiske erfaringer med } x; \text{ men kun som én ud af mange faktorer.}$$

Hvis der er tale om en helt »triviel« beslutning (vores daglige indkøb), hvor T er et par dage), hvor A ikke kan få noget ud af at få forbedret sine forventninger, er det klart, at det er irrationelt at bruge ret mange anstrengelser på at danne forventninger - her er vi i tilfældet (1) - men når der er meget på spil (investeringseksempel), så er det tilfældet (2), der er det relevante. Det er da også velkendt, at økonomer er nogenlunde gode til at forudsige

folks forbrug; men investeringsforløbet er det helt anderledes svært at forudsige.

Ind imellem de to teoretiske grænsetilfælde (1) og (2) finder man naturligvis et helt spektrum af »blandings-forventninger«, hvori der indgår læreprocesser, m.v. I den gode gamle Keynes-model, der har dannet grundlaget for al økonomiundervisning her i landet i snart 50 år, er der forventningsdannelsen (1) der er sagen. Selve det at påvise at der er et helt spektrum af muligheder, og at vi i enhver situation bør overveje hvilken forventningsdannelsesmodel, der er den mest realistiske er en ny udvikling i økonomisk teori - det, der hedder RF-revolutionen.

Der er nu en gruppe (amerikanske) økonomer - kaldet *nyklassikerne* - der har vakt en betydelig opsigt ved at opstille og analysere teoretiske makromodeller, hvor alle agenter danner de bedst mulige forventninger, d.v.s. hvor vi hele tiden er i tilfældet (2). Det sensationelle ved den slags modeller er, at man i mange tilfælde finder, at *den økonomiske politik bliver virkningsløs*. Udviklingen kan bedst beskrives som tilfældige svingninger rundt omkring helt enkle neo-klassiske vækstmodeller⁷⁾. Det har så oven i købet været hævdet, at disse resultater faktisk er mere end blot og bart teoretiske kuriositeter. Altså, at der er en række eksempler på økonomiske indgreb, der har vist sig virkningsløse.

En grundig gennemgang falder helt udenfor denne fremstillings rammer; men hovedpointen vil vise sig at være relevant. Man sonderer mellem (små) *policy-ændringer*⁸⁾ og (store regime-ændringer⁹⁾. Her bruges ordet regime som betegnelse for den samlede strategi i den økonomiske politik - hele det system af teorier og målsætninger, som styrer politikken. Har man forstået regimet, så er alle de enkelte policy-ændringer forudseelige - og givet

at alle har de bedst mulige forventninger - er de rent faktisk *forudsete*, og på forhånd indbygget i folks adfærd. Dvs. når policy-ændringen kommer, har den ingen effekt.

For at en policy-ændring skal have en effekt skal den altså enten være *uforudseelig* - og det vil sige tilfældig - eller den skal være et led i et *regimeskift*. Tror folk på, at der er et regimeskift vil politikken have en meget betydelig effekt, idet alle nu indbygger hele det ny regime i deres adfærd. Selv om en regering proklamerer en helt ny politik er det naturligvis ikke givet at folk tror herpå - i mange tilfælde vil der rent faktisk heller ikke blive ført en ny politik, selv om der er blevet annonceret en sådan.

II Teorien for VP-funktioner

Lad os nu vende os til vores emne: Valg- og Popularitetsfunktioner. Jeg har andesteds (Paldam, 1981) givet en historisk oversigt over litteraturen siden 1970, hvor de tre første papirer udkom. Heraf blev Kramer (1971) den vigtigste igangsætter. Senere kom den anden bølge omkring 1978 med Frey & Schneider (1978a & b), som de to mest igangsættende papirer. Et nyt skridt blev Hibbs' modeller fra omkring 1982, der især betød et teknisk gennembrud. Status blev sidst foretaget i maj 1987, i form af en konference med de fleste ledende forskere som deltagere, hvoraf et conferencebind, er under forberedelse (Lewis-Beck & Norpoth, 1988).

Den grundform, man har udarbejdet mest med ser ud som følger, i den simpleste udgave, der dels er lineariseret og dels er udtrykt i første differenser. Dvs. vi forklarer ikke partiernes absolutte størrelse; men kun *ændringen* heri siden sidste valg eller sidste kvartal¹⁰⁾.

$$(3) \begin{matrix} d_i V \\ d_i U \end{matrix} = a_0 R + a_1 T + a_2 S + \dots + b_1 \\ d_i U + b_2 d_i p + \dots$$

Her er a'erne og b'erne koefficienter, der skal beregnes. Bemærk at a'erne er koefficienter til de *politiske* og b'erne til de *økonomiske* variable:

d_1V ændringen i regeringens tilslutning til valget eller evt. ved en popularitetsmåling.

R er en konstant, der evt. kan have forskellige værdier for hver regering.

T er en variabel, der indeholder den cykliske komponent i regeringspopulariteten, jf. nedenfor.

S er en, eller evt. flere, sande politiske variable. Vi skal nævne nogle stykker senere.

d_1U er første differens til den første økonomiske variabel. Vi skal antage, at det er arbejdsløsheden. Fodtegnet L betegner, at der her indgår et lag (tidsforskydning).

d_1p er første differens til den næste økonomiske variabel, igen med et lag. Vi skal antage, at p er inflationstakten.

o.s.v.

Der er i denne litteratur en betydelig asymmetri mellem de politiske og de økonomiske variable, idet de økonomiske er faktisk målte tal, medens de politiske for det meste er formelle, konstruerede variable, som R og T.

Konstanten R er der ikke mange ben i, men det har ofte været diskuteret, hvordan den cykliske komponent T ser ud - problemet er, at der er en betydelig varians rundt om disse tal. Over 175 valg i 17 lande (jf. Paldam, 1986b) finder man f.eks. det meget generelle resultat at *den typiske regering taber 1.65% af vælgertilslutningen* ved at regere en normal valgperiode; men middelspredningen på dette resultat er ikke mindre end 4.5%, så den enkelte regering kan ikke forudsige sit resultat ret godt, selv om gennemsnitstallet

er meget godt bestemt. Faldet i vælgertilslutningen er ikke jævnt fordelt; men har en typisk cyklik, hvor tilslutningen først stiger, så falder jævnt, og endelig stiger igen henunder valget, som tegnet på figur 1.

På figuren er der først en periode A på et halvt år, der somme tider kaldes den nye regerings hvedebrødsdage, hvor tilslutningen går op med a , der måske er på et par procent. I nogle tilfælde, hvor et nyt parti er kommet til magten med et utilstrækkeligt flertal har man holdt valg i denne periode og fået forøget sit flertal. Herefter følger en lang periode - det meste af valgperioden - B, hvor populariteten falder støt, med $a + b + c$, eller med så meget som 5-6%. I det sidste halve år før valget C stiger populariteten så igen med et par procent c . Men ved valget er der stadig et fald i regeringspopulariteten på $b = 1.65\%$ i sammenligning med sidste valg. Medens det sidste tal er velbestemt, herunder dets store middelspredning, er den øvrige cyklik - grundet den store variation - stadig noget diskuteret.

Før vi fortsætter opregningen af de vigtigste modeltræk kan der være grund til et lille indskud: For det forekommer egentlig ret irrationelt at regerende partier i snit taber 1.65% af vælgertilslutningen. For i gennemsnit må en regering jo regere præcist lige så godt eller dårligt som vælgerne realistisk set kan forvente, at den gør. Ikke desto mindre koster det altså lidt at regere. Og det er naturligvis godt for demokratiet, at det er således - for det giver de for demokratiet nødvendige magtskift. Der er fremsat en række forklaringsforsøg (jf. Paldam, 1986b); men det er svært at nå videre end at vælgerne i snit har en vis forkærlighed for nye ansigter. Men tilbage til opregningen:

Ud over disse formelle variable er der så af og til én eller et par »sande«, men

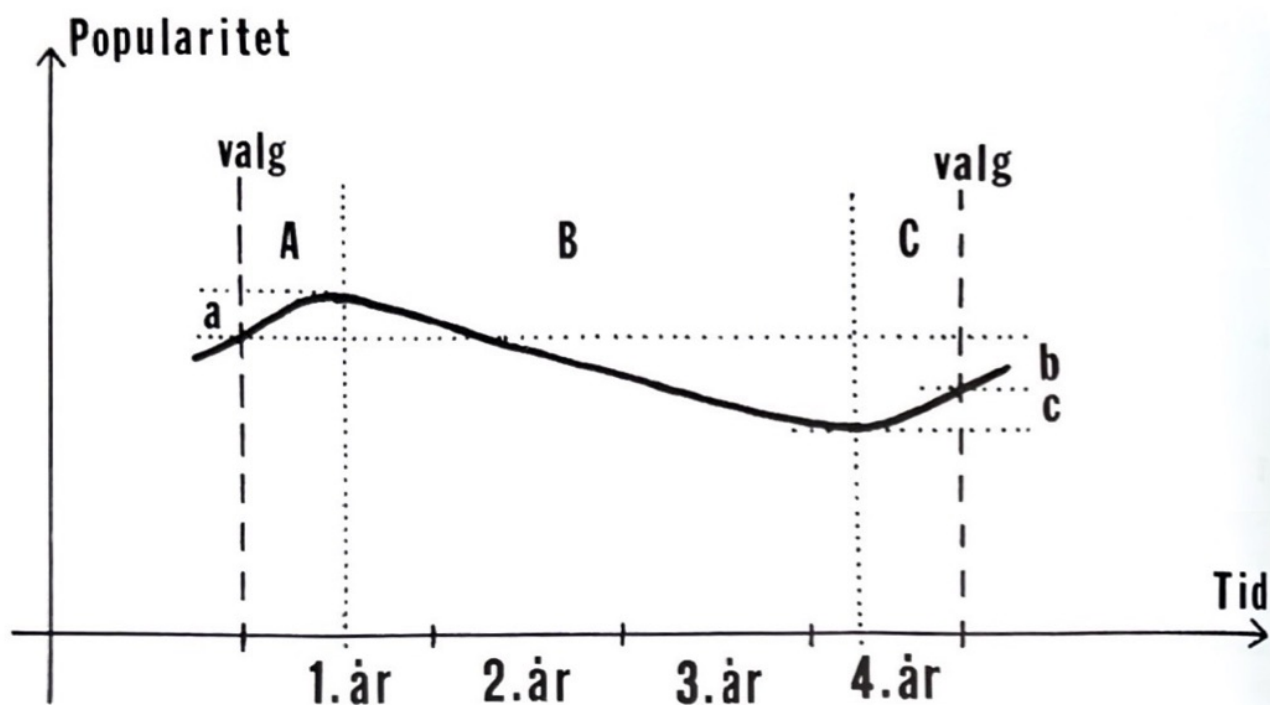

Fig. 1. Cyklikken i regeringspopulariteten over en valgperiode.

(Bogstaverne betegner perioder og størrelsesordener, der diskuteres i teksten - figuren stammer oprindeligt fra Goodhart & Bhansali, 1970).

specielle, politisk variable, der nul undtagen i en kort periode, hvor nogle særlige begivenheder indtræffer. Den slags »dummy«-variable er en elegant måde, hvorpå man kan tage højde for begivenheder, der er enestående. I amerikanske undersøgelser er der f.eks. ofte en »Watergate dummy«, til forklaring af det pludselige fald i præsident Nixon's popularitet i det sidste år før hans afgang.

Af mere *generelle* politiske variable er der én, som bør omtales lidt mere grundigt. Det er den allerede nævnte *fane-effekt* (the rally-around-the-flag variable). I lande, der har en mere aktiv verdenspolitisk rolle end vi har, har man ofte iagttaget at regeringen opnår en kraftig, men kortvarig, stigning i sin popularitet, som reaktion på en udenrigspolitisk krise - den engelske statsminister Margaret Thatcher fik f.eks. 15% mere tilslutning i april/maj 1982 under Falklands-krigen. Fane-effekten er blevet studeret systematisk indenfor

VP-funktionernes ramme. Og det har faktisk vist sig, at den slags variable bliver meget signifikante - de giver en stejl stigning i regeringens popularitet; men halveringstiden for den slags »popularitets-tinder« er kun på ét kvartal, så selv de største af den slags tinder er væk på under et år. Det har givet en ganske kraftig diskussion af om der var noget tilbage af »Falklands-toppen«, da Margaret Thatcher vandt det næste valg $\frac{3}{4}$ år senere (sammenlign her Norpoth, 1987, og Sanders, 1987).

Denne meget hurtige halveringstid er værd at hæfte sig ved for den tyder unægtelig på at folk i deres politiske adfærd har en meget kort tidshorisont.

Vender vi os derefter imod de økonomiske variable, gælder det for det første, at det er ret få variable, der overhovedet er blevet statistisk signifikante i disse funktioner. Der er især to, der altid går igen:

(1) Arbejdsløsheden - især i form af arbejdsløshedsprocenten, hvor det typisk viser sig at når arbejdsløshedsprocenten år op med ét procentpoint, koster det regeringen 0.5 til 1% af vælgertilslutningen. I stedet for arbejdsløsheden bruger man somme tider den reale vækstrate (stigningen i nationalproduktet i faste priser). Effekten er stort den samme; men da vækstraten er mere letbevægelig end arbejdsløsheden (se Paldam, 1987a, om sammenhængen mellem de to variable) er effekten tilsvarende mindre og fortegnet er naturligvis det modsatte.

(2) Inflationstakten - især i form af den procentuelle stigning i forbrugerpriserne. Her er effekten mere variabel. For små inflationsrater (dvs. et par procent) reagerer regeringspopulariteten ikke på et par småændringer i inflationstakten; men for høje inflationstakter bliver effekten hurtigt helt dominerende i relationen. Kraftige stigninger, som f.eks. et hop fra 5 til 10% inflation vil typisk koste regeringen 4-5% af vælgertilslutningen¹¹⁾. At overleve en kraftig inflationsbølge er svært for en regering. Man har ofte diskuteret om inflation egentlig er så slemt; men der er ingen tvivl om, at vælgerne er imod inflation.

Der er andre variable, der aldrig slår ud. Herunder betalingsbalancen. Den bekymrer vælgerne sig ikke om - og det er sært, for de burde da vide, at en dårlig betalingsbalance indvarsler økonomiske stramninger. Der er 5-6 andre variable, der af og til giver signifikante koefficienter; men som ikke er så konsistent signifikante at de skal diskuteres her. Det bør dog nævnes at specielt for Danmark, har stigninger i indkomstskattetrykket kunne vises at have en klar effekt (se Paldam & Schneider, 1980). En stigning på 1% i skattetrykket kostede regeringen en tilslutning på 1% af vælgerne; men det er

ikke et resultat, der går igen i andre lande.

Der er tre generelle træk som det er værd at diskutere lidt nærmere. For det første er spørgsmålet om tidshorisonten for de økonomiske variable, for det andet spørgsmålet om den samlede forklaringskraft af de økonomiske variable, og for det tredje den mulighed at funktionerne er asymmetriske over en god og en dårlig økonomisk udvikling.

Hvad angår tidshorisonten er resultatet igen her, at man finder korte til ekstremt korte tidshorisonter i VP-funktionsanalyser. De fleste undersøgelser finder, at kun et til to kvartaler er relevante i disse funktioner. D.v.s. stiger arbejdsløsheden så er det et problem for regeringens popularitet i det næste halve år; men så er det ikke noget »problem« mere. I Hibbs's model (f.eks. Hibbs, 1982), hvor meget raffinerede statistiske teknikker anvendes, kan der påvises en effekt i næsten to år; men i det andet år er det under alle omstændigheder en meget lille effekt.

Resultatet svarer altså til, *at der er myopiske, bagudrettede forventninger*, på dette område. Det har generet nogle teoretikere; men for mig at se er det et helt logisk resultat, i betragtning af den ekstremt lille fordel vælgerne vil få ud af at få deres forventninger forbedret - jf. valgparadoxet i indledningen.

Her er et lille indskud på sin plads om forskellen mellem V- og P-funktioner. Ikke overraskende finder man nemlig de bedste fits og korteste tidshorisonter for P-funktioner, der forklarer Gallup-resultater. Når folk besvarer en henvendelse fra en interviewer til en popularitetsundersøgelse er det typisk her og nu uden tid til at tænke sig det mindste om. Når de står i stemmekabinen har de i det mindste haft tre uger til at beslutte sig. Dertil kommer at de under valgkampen er blevet bombarderet med (mere eller mindre påli-

delige) oplysninger. Det er derfor klart, at de simpleste forventninger må være dem, der fremkommer i P-funktioner. Man ser da også at popularitetstallene for de forskellige partier bevæger sig særligt meget lige op til valg.

Det andet spørgsmål er, hvor stor en del af regeringspopularitetens udsving, der i snit forklares af de økonomiske variable, d.v.s. hvor stor er *e-fraktionen*. Her er resultatet nogenlunde klart, omend det naturligvis er variabelt. Tallet ligger på omkring 30%. D.v.s. med en middelspredning på 4-5% (af vælgertilslutningen) på valgresultater, kan man altså regne med at økonomien giver 1-2% i snit. Det er ikke meget; men dog i mange tilfælde nok til at give forskellen mellem at vinde og tabe.

Der er endelig det interessante spørgsmål, der trænger sig på, for en række af de tidligste analyser (først Mueller, 1970) fandt, at de økonomiske variable havde en asymmetrisk effekt, sådan at det ganske vist skadede regeringspopulariteten, hvis økonomien udvikler sig dårligt; men det gavnede ikke populariteten, hvis økonomien udvikler sig godt. Mueller taler poetisk om en »kick-the-rascals-out effekt«. Den genfindes af og til; men er mere og mere blevet fortrængt af symmetriske modeller, der faktisk synes at passe bedre på tallene.

III. VP-funktionernes mikrogrundlag og deres stabilitetsprogram

Som omtalt er ansvarlighedshypotesen det teoretiske grundlag for disse funktioner. Ansvarlighedshypotesen giver dem et generelt »rationalitetsgrundlag«, så på en måde har man en mikroteori for disse funktioner. Men der er langt til, at mikro-

grundlaget er virkeligt grundigt udarbejdet¹²⁾. Lad os nævne et par problemer:

Helt fra starten (jf. Stiegler, 1973) har det været hævdet, at det var meningsløst at forvente at arbejdsløsheden skulle påvirke valgresultatet. For det vi taler om er udsving i arbejdsløsheden på af størrelsesordenen 1-3 procentpoint over en regeringsperiode. Det rammer kun få vælgere, og hovedparten af dem er nok under alle omstændigheder til venstre. Så det burde kun få en forsvindende indflydelse på valgresultatet.

Heroverfor er der to modargumenter på det *konkrete* plan: For det første er der den kendsgerning, at arbejdsløshed rammer mange flere end de 1-3% - en stor del af arbejdsløsheden udgøres af mange korte arbejdsløshedsperiode, så en stigning i arbejdsløsheden mærkes af mange flere end man umiddelbart skulle tro. Dertil kommer, at næsten alle har en stor familie- og vennekreds. Der er nok ikke mange, der kender under 200 mennesker, så når arbejdsløsheden går op, vil vi faktisk alle støde på dette fænomen i vores omgangskreds. Mere *generelt* rejser denne problemstilling to spørgsmål:

(1) afspejler vores valg-adfærd vores personlige erfaringer eller vores generelle samfundsopfattelse. D.v.s. skifter vi parti fordi vi *selv rammes* af (f.eks.) arbejdsløshed, eller fordi vi ser, at *samfundet rammes*. Den klassiske undersøgelse er her Kinder & Kiewiet (1979), der viser, at hypotesen om, at det er os selv, der alene tæller (the personal grievance), *ikke* er det afgørende. Folk stemmer ud fra deres opfattelse af, hvordan *samfundet som helhed* udvikler sig. Da det også er det, valgene drejer sig om, er det jo for så vidt et meget fornuftigt resultat, og selv om det ef en del diskuteret, har det grundlæggende resultat ikke kunne rokkes. Men der er endnu en vinkel at overveje.

(2) hvorfra har folk deres informationer? Generelt afspejler de makroøkonomiske variable naturligvis den gennemsnitlige økonomiske udvikling, sådan som de skal. På den anden side er det ofte demonstreret, at folk kun har en meget begrænset forståelse for nationaløkonomi¹³). Hvis man spørger folk om, hvad inflationstakten er lige nu, og hvor meget det reale nationalprodukt vokser med, så får man nogle højst mærkværdige svar. Folk ved formentlig godt, at vi har et betalingsbalanceunderskud; men hvad betalingsbalancen egentlig er for noget, er der ikke mange, der ved, osv. Og når folk nu er så dårligt underrettet, så kan man spørge sig selv om, hvordan de kan reagere på disse variable.

Ser man (1) og (2) i sammenhæng, viser der sig et interessant mønster. For det første er det kun nogle få variable, der giver udslag i VP-funktionerne, og det er netop de variable, der modsvarer vores hverdagserfaringer. Dvs. at det er realistisk at tro, at den gennemsnitlige avislæser ved at kombinere sine egne observationer med sine avisindtryk kan få en god opfattelse af om det går godt eller dårligt på disse områder. Men en nærmere analyse af hvilken rolle pressedækning og hvilken rolle mere personlige observationer spiller for VP-funktionerne findes ikke.

Et andet problem der er grund til at vende tilbage til er det politiske stabilitetsproblem. Det er nemlig en kendsgerning, at *de »bedste« VP-funktioner er fundne i lande, der har et to-parti system eller i det mindste et to-blok system*. Det forekommer umiddelbart urimeligt at gøre en svag mindretalsregering ansvarlig for den økonomiske udvikling. Ja, man kan måske endog forestille sig mange vælgere, der vil slutte op omkring regeringen, hvis de lever under et kaotisk partisystem, og økonomien går skævt. Stemmer man imod

regeringen, kan det jo være, at styring bliver endnu mere vanskelig.

Man kan have en mistanke om at årsagen til, at VP-funktionerne går væsentligt dårligere i kaotiske multiparti-systemer er, at der kommer til at indgå en *stabilitetsdimension* stemmefgivelsen. I vores studium af Danmark (Paldam og Schneider), 1980) viser det sig faktisk, at det traditionelle ansvarlighedsmønster kun kommer frem i data i perioden før 1973¹⁴), hvor den store partisplittelse opstod. Lærerne vil sikkert huske, hvordan vi havde et øjensynligt(!) meget stabilt 5-parti-system med to klare blokke før 1968: VK-blokken og SR-blokken. Herefter blev SF stadig større og socialdemokratiet derfor stadig mere trængt, og de Radikale blev dermed mere »løse« i forhold til to-blok systemet. I årene efter 1973 er der intet ansvarlighedsmønster at finde i den danske P-funktion. Der er nærmest det *modsatte* mønster. Men måske er der nu langsomt ved at genopstå et to-blok system med en VKR (m.m.)-blok på den ene og en SSF-blok på den anden side. Det kan så nok få ansvarligheds-mønstret frem igen. Der er dog stadig en række små partier og en vis »løshed« i blokkene. Det har vist sig, at der er den samme omvendte stabilitetsfaktor i VP-funktionerne også i andre ustabile systemer, jf. Bellucci (1987) og Paldam (1987b).

Det betyder alt sammen at VP-funktionerne ikke er helt så solidt et instrument som man kunne håbe. Disse funktioner er temmelig ustabile, og har en begrænset forklaringskraft; men på den anden side er de fundet så tit og i så mange lande at der tydeligvis er noget om snakken. Vælgerne reagerer tydeligvis på økonomien.

IV. Nogle størrelsesordener til slut
Med alle disse forbehold er det alligevel

muligt at give nogle omtrentlige størrelsesordener, der gælder i det omfang vælgerne opfatter valget som et reelt valg mellem to regeringsalternativer. En regering, der på en gang kan fastholde en lav inflationstakt og reducere arbejdsløsheden med et procentpoints kan opnå en gevinst på $\frac{2}{3}$ procent af vælgerne, hvis valget afholdes kort tid efter faldet er indtruffet. På samme måde kan der sikkert scores en lignende gevinst på at nedsætte indkomstskattetrykket.

Det er naturligvis ikke nogen stor gevinst, i den betydning at den ikke engang kan ophæve den pris på $1\frac{2}{3}\%$, det i gennemsnit koster at regere. Når man tager i betragtning, hvor svært det er at styre økonomien, er det oplagt, at den økonomiske politik ikke er et sikkert instrument til at opnå valgsejre; men selvfølgelig også, at det kan være det udslagsgivende.

De virkelig store gevinster, der er scoret på den økonomiske politik er kun set i lande med høj inflation. Her har store anti-inflationsplaner medført sving i regeringspopulariteten på 10 og 20%.

Omvendt gælder det imidlertid, at der ikke tabes noget til valget ved at gennemføre en skrap politik, i begyndelsen af en regeringsperiode. Ja, virker politikken, kan man endog håbe på at kunne opnå gevinster i slutningen af regeringsperioden, hvor alle vil kunne se at tingene går bedre.

Henvisninger:

- Andersen, T.M., 1986. Modeller for forventningsdannelsen. I Andersen & Vastrup (1986).
- Andersen, T.M. & C. Vastrup (red), 1986. *Nyere økonomisk teori og metode*. Aarhus UP, Århus.
- Bellucci, P., 1987. Italian Economic voting: a deviant case or the quest for a better theory? Kommer i Lewis-Beck & Norpoth (1988).
- Begg, D.K.H., 1982. *The Rational Expectations Revolution in Macroeconomics*. Oxford.
- Frey, B.S. & F. Schneider, 1978a. A Politico-Economic Model of the United Kingdom. *Economic Journal*, 88: 243-53.
- Frey, B.S. & F. Schneider, 1978b. An Empirical Study of Politico-Economic Interaction in the US. *Review of Economics and Statistics*, 60: 174-83.
- Goodhart, C.A.E. & R.J. Bhansali, 1970. Political Economy. *Political Studies*, 18: 43-106.
- Hibbs, D.A.Jr., 1982. On the Demand for Economic Outcomes: Macroeconomic Performance and Mass Political Support in the United States, Great Britain, and Germany. *The Journal of Politics*, 44: 426-462.
- Kinder D.R. & D.R. Kiewiet, 1979. Economic Discontent and Political Behaviour: The Role of Personal Grievances and Collective Economic Judgement in Congressional Voting. *American Journal of Political Science*, 23: 495-527.
- Kramer, G.H., 1971. Short-Term Fluctuations in US Voting Behavior, 1896-1964. *American Political Science Review*, 65: 131-43.
- Lewis-Beck, M.S. & H. Norpoth, 1988. *Economics and Elections in the United States and Western Europe*. (p.t. 20 konference papirer, Bellagio, maj, 1987). Udkommer som bog i 1988.
- Madsen, H.J., 1980. Electoral Outcomes and Macro-Economic Policies: The Scandinavian Cases. p 15-46 in Paul Whiteley (ed). *Models of Political Economy*. London.
- Mueller, D.C., 1979. *Public choice*. Cambridge Surveys Series, Cambridge UK.
- Mueller, J.E., 1970. Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64: 18-34.
- Norpoth, H., 1987. Economic Slumps, political Rallies and the Popularity of Mrs. Thatchers Government. Kommer i Lewis-Beck & Norpoth (1988).
- Paldam, M. & F. Schneider, 1980. The Macro-Economic Aspects of Government and Opposition Popularity in Denmark 1957-78. *Nationaløkonomisk tidsskrift*, 118: 149-170.
- Paldam, M., 1981. a Preliminary Survey of the Theories and Findings on Vote and Popularity Functions. *European Journal of Political Research*, 9: 181-199.
- Paldam, M., 1984. Ved Phillipskurvens sølvbryllup - hvad ved vi om løndannelsen? *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 122/1.

Paldam, M., 1986a. Teorien om de offentlige beslutninger. I Andersen & Vastrup (1986).

Paldam, M., 1986b. The Distribution of Election Results and the Two Explanations of the Cost of Ruling. *European Journal of Political Economy*, 2: 5-24.

Paldam, M., 1987 a. How much does one percent of growth change the unemployment rate. A study of 17 OECD countries, 1948-1985. *European Economic Review*, 31: 306-313.

Paldam, M., 1987b. How Robust is the Vote Function? A Comparative Study of the Elections in the OECD Area 1948-85. Udkommer i Lewis-Beck & Norpoth (1988).

Paldam, M., 1987c. Inflation and political instability in eight Latin American Countries. *Public Choice*, 52: 143-168.

Rae, D.W., 1967. *The Political Consequences of Electoral Laws*. (2nd.ed). New Haven.

Sanders, D., 1987. The Popularity of Mrs. Thatcher's First Government: Economic vs. Political Explanations. Kommer i Lewis-Beck & Norpoth (1988).

Sheffrin, S.M., 1982. *Rational Expectations*. Cambridge Surveys Series, Cambridge UK.

Stiegler, G.J., 1973. General Economic Conditions and National Elections. (With Discussion). *American Economic Review*, papers and proceedings, 63: 160-180.

Noter:

1. Denne oversigt bygger på Paldam (1981 & 1987b). I det første af disse arbejder gives der en historisk oversigt over og diskussion af denne litteratur. I det andet arbejde er der en hel del beregninger, og en videreførelse af diskussionen på et mere teknisk plan. Danske beregninger er fremlagt i Madsen (1975) og Paldam & Schneider (1980).
2. Disse tal adskiller sig ikke fra den typiske fordeling af valgresultater, i andre vestlige demokratier, hvor regeringspopulariteten i snit falder med 1.65% over en regeringsperiode; med en middelspredning på 4.5%. Et resultat, der stort set holder uanset valgsystem og partistruktur, jf. Paldam (1986b).
3. Man kan ganske vist »rationalisere« den beslutning på samme måde som højre/venstre dimensionen i folks politiske adfærd. Det er en slags implicit kontrakt, med sociale sanktioner overfor dem der ikke stemmer o.l., men det er svært at påvise at folk ikke er sofavælgere p.g.a. sanktioner. Realiteten er formentlig, at vi alle tager del, fordi vi holder af hele dette store

»show«. Det er også en kendsgerning at fjernsynets valgudsendelser er meget set.

4. Styringsoptimismen har naturligvis fået et langt alvorligere slag efter at det har vist sig, at vi nu på 15. år har en lavkonjunktur med ti procent arbejdsløshed i næsten hele den vestlige verden. Dertil kommer, at de heller ikke kan styre økonomierne i østeuropa.
5. Statsministereffekten er typisk på 2 til 3% af stemmerne, medens det i snit giver et fald på 1.65% af stemmerne at danne regering til alle regeringspartierne til sammen.
6. Der findes ikke p.t. en egentlig oversigt på dansk; men nogle af de mest relevante begreber og pointer er diskuteret i Paldam (1984) og Andersen (1986). Ellers må der henvises til Begg (1981) og Sheffrin (1982).
7. I hvilket omfang nyklassikerne selv tror på deres modeller er naturligvis ikke godt at vide; men det er klart at i og med, at økonomisk teori hidtil har koncentreret sig om det spændende at analysere konsekvenserne af det modsatte tilfælde.
8. En policy-ændring er altså en ændring i en økonomisk-politisk handlingsparameter, så som en skattesats, diskontoen o.s.v.
9. Betegnelsen »regimeændring« bruges her i en helt speciel betydning, der sandt og sige er ret misvisende; men den har desværre vundet hævd.
10. Ved disse to forenklinger forsvinder ganske mange af de mest diskuterende forskelle mellem de mange formuleringer, der er forsøgt.
11. Selv for de mest højinflationsø sydlige amerikanske lande gælder at kraftige yderligere stigninger i inflationen altid fører til regeringsskift, på den ene eller anden måde (jf. Paldam, 1987c); medens regeringer der griber ind overfor vild inflation opnår endog særdeles kraftige stigninger i vælgertilslutningen.
12. Det er overalt i økonomisk teori et stort problem, at dersom man stiller strenge formelle krav, kan man aldrig forklare de ting, man iagttagelse på makroplanet med den tilgængelige mikroteori, så på trods af store anstrengelser, er vi stadig nødt til at operere med to teorier: en makroteori og en mikroteori. Og VP-funktionerne er en typisk makroteori.
13. Det er klart at de fleste kun vil få en begrænset nytte ud af at få forbedret deres forståelse af nationaløkonomiske sammenhænge, og det er besværligt og tidskrævende at trænge ind i dette fag, så det er sådan set ikke så underligt, at forståelsen er meget begrænset.
14. Ved »skæbnevalget« i 1973 brød det gamle partisystem helt sammen, og siden har vi forsøgt at nå tilbage til et stabilt mønster; men det er ikke helt lykkedes, selv om det er på vej. Det bemærkelsesværdige er, at det store partisammenbrud skete et halvt år før oliepriskrisen udløste den verdensøkonomiske konjunkturedgang.

Samarbejdsmulighederne mellem Socialdemokratiet og SF

En vurdering

Det partipolitiske samarbejdsmonster i Danmark har i store dele af dette århundrede været karakteriseret af mere eller mindre faste og konsistente blokdannelser. Med det i alle henseende bemærkelsesværdig valg i 1973 blev blokdannelserne opløst, og dansk politik gled ind i en periode af ustabilitet og uforsigelighed og uden faste samarbejdsrelationer partierne imellem. Med dannelsen af firkløverregeringen i 1982, denne regerings sejr ved valget i 1984 og Det radikale Venstres vedvarende støtte til de væsentligste dele af regeringens økonomiske politik, er der ved at blive skabt et bloklignende samarbejdsmonster i folketetinget. Ved folketingsvalget den 8.9.1987 blev vælgerne præsenteret for et rimeligt klart valg mellem to muligheder: Firkløverregeringens forsættelse med radikal støtte eller S - SF.

Valgresultatet gav ingen af disse muligheder flertal. Folketingets sammensætning er nu den samme, som den der var fra 1981 til 1984, og som resulterede i den socialdemokratiske regerings tilbagetræden i 1982 og i firkløverregeringens valgudskrivelse i januar 1984. Et snarligt valg er derfor sandsynligt. På den baggrund er det relevant at se nærmere på hvilke muligheder, der er for et S-SF samarbejde:

Vil der blive tale om et regeringssamarbejde, et mere eller mindre formaliseret samarbejde uden fællesregering, en »fra sag til sag« ordning eller måske noget helt fjerde?

Formålet med denne artikel er at pege på nogle udvalgte forhold af historisk, strukturel, og organisatorisk karakter, som uafhængig af den helt aktuelle politiske situation ved næste valgs udskrivelse må indgå i en vurdering af, af disse muligheder.

En vurdering af de politiske spørgsmål, hvorom der i øjeblikket er enighed og uenighed mellem de to partier, vil med andre ord ikke blive foretaget. Blot skal det slås fast, at begge partier har udtalt sig positivt om et samarbejde under en eller anden form, - SF kraftigere end Socialdemokratiet. Begge partier har opstillet deres betingelser, hvoraf nogle må ses som taktiske manøvrer. Det nye er imidlertid, at ingen af partierne forlods - blot og bart - har afvist et regeringssamarbejde, endsi-ge en anden form for samarbejde.

Historie

Kun to forhold af betydning for vurderingen af samarbejdsmulighederne skal omtales her. Under åbningsdebatten i folketetinget efter valget i 1960, hvor SF blev repræsenteret for første gang, udtalte den socialdemokratiske ordfører Per Hækkerup: »Vor stilling til det ærede medlem hr. Aksel Larsens parti er klar... Vi har

*Institut for Samfunds-fag
Københavns Universitet*

den opfattelse, at det ærede medlem og hans parti er interesseret i fortsat splittelse af dansk arbejderbevægelse og i størst mulig uro på arbejdsmarkedet.»¹⁾

Det ligger meget dybt i den socialdemokratiske tradition, at der kun er og bør være et parti, der varetager lønarbejdernes interesser. Alle andre partier er udtryk for splittelse og dermed svækkelse af arbejderbevægelsen. Derfor bør de bekæmpes. Synet på SF var - og er stadig - i dele af Socialdemokratiet derfor grundlæggende negativt.

Under den samme debat udtalte Aksel Larsen fra SF: »...der findes folk i socialdemokratiets ledelse... som er forbitrede modstandere af socialistisk folkeparti, men det betyder ikke, at socialistisk folkeparti er en forbitret modstander af det danske socialdemokrati. Vi ønsker tværtimod at hjælpe det danske socialdemokrati af al vor magt til at virkeliggøre sit socialistiske program.«²⁾

Hvor langt SF skulle gå i denne bestræbelse har siden været til heftig debat i partiet, men forhåndsindstillingen har aldrig været den, at Socialdemokratiet helst skulle elimineres. Skabelsen af et »arbejderflertal« sammen med Socialdemokratiet har altid været et erklæret mål for SF. Disse grundholdninger i de to partier betyder, at de nærmer sig et samarbejde med forskellige motiver.

Det andet historiske forhold, der skal fremdrages, er, at de to gange Socialdemokratiet og SF har kunnet mønstre et flertal i folketinget, har det ført til partisplittelser. I 1967 blev SF sprængt og VS dannet. I 1973 forlod Erhardt Jacobsen Socialdemokratiet og dannede CD. Altså brud på SF's venstrefløj og Socialdemokratiets højrefløj, hvilket klart viser de to partiers vanskeligheder, når der skal samarbejdes. Endvidere blev det socialistiske flertal begge gange afløst af en klar bor-

gerlig majoritet og borgerlige regeringer. Erfaringerne med de tidligere S-SF flertal er således meget dårlige, og det huskes i partiorganisationerne.

Stemmemaximering

Et politisk parti er i et parlamentarisk demokrati, som det danske, en organisation der er dannet med henblik på at få valgt repræsentanter til den lovgivende forsamling for derigennem at få indflydelse på - eventuelt helt selv at kunne bestemme - fordelingen af værdier med gyldighed for hele samfundet. Det følger af denne definition, at et primært mål for partiet må være at maximere dets andel af de afgivne stemmer ved valgene. Dermed øges mulighederne for at præge beslutningerne i parlamentet og eventuelt også opnå del i regeringsmagten, og den kontrol over administrationen af lovene dette giver.

Stemmer er imidlertid nok en nødvendighed, men ikke en tilstrækkelig betingelse for at øve indflydelse på de beslutninger, der træffes i folketinget. Et andet vigtigt forhold er partiets parlamentariske placering. Det nytter ikke meget at have en stor stemmeandel, hvis flertalsdannelserne i parlamentet konsekvent glider udenom partiet, uden hensyntagen til den politik det står for. Omvendt illustrerer Det radikale Venstres historie, at selv et meget beskedent antal stemmer kan omsættes til en betydelig indflydelse, netop på grund af partiets betydning for flertalsdannelsen.

Der er med andre ord mindst to forhold, et partis beslutningstagere må medtage i deres kalkuler over handlingsalternativer: stemmemaximering og den parlamentariske placering.

Den danske vælgerbefolkning har udvist en relativ høj grad af stabilitet, når

stemmerne fordeles på en simpel venstre - højre dimension:

Stemmer ved folketingsvalgene siden 1945.
Procent vandret.

	Borger- lige	Venstre- fløj	Heraf:		
			S	SF	Øvrige
1945	54,7	54,3	32,8	—	12,5
1947	53,2	46,4	40,0	—	6,6
1950	55,8	44,2	39,6	—	4,6
1953	54,4	45,6	41,3	—	4,3
1957	57,5	42,5	39,4	—	3,1
1960	50,7	49,2	42,1	6,1	1,0
1964	50,8	49,2	41,9	5,8	1,5
1966	50,0	49,9	38,2	10,9	0,8
1968	56,7	43,3	34,2	6,1	3,0
1971	50,6	49,4	37,3	9,1	3,0
1973	63,3	38,8	25,7	6,0	7,1
1975	58,8	41,2	30,0	4,9	6,3
1977	52,7	47,4	37,1	3,9	6,4
1979	49,8	50,1	38,3	5,9	5,9
1981	51,7	48,2	32,9	11,3	4,0
1984	53,4	46,6	31,6	11,5	3,5
1987	51,5	48,5	29,3	14,6	4,6

Disse netttotal viser, at det er begrænset, hvor mange stemmer der flyttes fra den ene fløj til den anden. De viser endvidere, at balancen mellem de to fløje oftest er meget fin, således at selv mindre forskydninger på et par procent kan få store parlamentariske konsekvenser. Endelig viser tallene også, at ved de valg, hvor SF har haft en markant fremgang, er Socialdemokratiet gået tilbage (1966, 1981 og 1987) og omvendt (1975 og 1977). Kun ved to valg er der sket en fremgang for begge partier, nemlig i 1971 og 1979. Resultaterne af de tre sidste valg peger endvidere på, at der er sket en mere permanent indsnævring af den størrelsesmæssige afstand mellem de to partier.

Bag nettotallene skjuler der sig imidlertid meget omfattende vælgervandringer mellem partierne. Et gennemgående resultat af de mange vælgerundersøgelser, der er foretaget siden begyndelsen af

1970'erne³⁾, viser, at det er ideologisk beslægtede partier (nabopartier), der har den største indbyrdes stemmeudveksling. Derfor er Socialdemokratiet og SF ud fra denne betragtning mere at regne som konkurrenter end som samarbejdspartnere, idet de appellerer til dele af de samme vælgergrupper. Heri ligger forklaringen på, at fremgang for den ene fører til tilbagegang for den anden, ligesom det socialdemokratiske krav om, at partiet skulle have fremgang ved valget i 1987 for overhovedet at ville indlede et regeringssamarbejde med SF, skal forklares ud fra dette forhold.

Væælgerundersøgelsen i forbindelse med valget i 1984 viser imidlertid også, at Socialdemokratiets og SF's grundlag for en vurdering af det ønskelige i at indlede et samarbejde adskiller sig fra hinanden. Ovenstående tabel viser, at begge partier både modtog og afgav stemmer fra andre partier (faktisk var det kun Fremskridtspartiet, der afgav uden at modtage). Det fremgår af tabellen, at SF i 1984 modtog mere fra VS end det afleverede. Til gengæld afleverede SF næsten dobbelt så meget til SD (9%), som det modtog (5%), ligesom SF i det hele afleverede 19% til højre mod kun (5%) til venstre. At SF alligevel formåede at gå en anelse frem, skyldtes dets store andel af førstegangsvælgere og en pæn andel af sofavælgere. For partistrategerne i SF må retningen herefter være klar: nogen nævneværdig stemmekonkurrence fra DKP og VS er ikke at forvente, hvorimod der ligger en pæn gevinst at hente til højre for SF. Ud fra denne betragtning må et samarbejde med Socialdemokratiet være tillokkende.

For Socialdemokratiet er billedet praktisk taget det samme: partiet tabte dobbelt så meget til højresiden som til venstresiden. For Socialdemokratiet må retningen selvfølgelig være lige så klar, hvis partiet

Vælgervandringer 1981 - 1984. Procent vandret.

Parti 1981	Parti 1984										Antal (= 100%)
	VS	SF	S	R	Krf	CD	V	K	Frp	Rfb	
VS	78	10	6					3			48
SF.....	5	77	9	2			2	4		2	181
S		5	83	4		1	1	5			525
R.....		2	10	64	2	2	6	14			81
Krf.....			3		91		3	3			38
CD.....		1	5	4	6	63	6	14		1	80
V.....			1		1	2	86	10			192
K.....				2		2	2	92		1	243
Frp			2	1		3	8	21	62		61
Skiftet i alt											
Parti 1984	6	16	13	12	4	7	11	29		1	288
Parti 1981	3	13	32	10	1	10	9	7	12	1	288
Førstegangsvælgere.	6	22	22	3		6	11	19	6	3	36
Tidl. sofavælgere....	2	12	39		4	6	6	27		4	49

Kilde: Torben Worre: Folketingsvaltet 1984. En forskningsrapport. Københavns Universitet, Institut for Samtidshistorie. Side 9. Stencilat.

skal have fat i de vælgere, der forlod det til fordel for et borgerligt parti: et samarbejde mod højre. Set alene udfra stemmemaximeringssynspunktet er der derfor ikke meget, der taler for, at Socialdemokratiet skulle være interesseret i et samarbejde med SF. Snarere tværtimod. Socialdemokratiets situation er endvidere ikke så enkel som SF's i den henseende synes at være, fordi Socialdemokratiet til venstre for sig har et voksende SF, der trods alt har gjort et mærkbart indhug i forhenværende såvel som potentielle socialdemokratiske vælgere. Dette sætter grænser for, hvor langt mod højre Socialdemokratiet kan bevæge sig.

Parlamentarisk placering

Koalitionsteoretikere er stort set enige om, at mere permanente samarbejdsrelationer og flertalsdannelser kun opstår mellem nabopartier. Anvender vi den traditionelle placering af partierne på den relative venstre - højreskalaen forholder det sig sådan, at SF og Socialdemokratiets

udgangspositioner er afgørende forskellige. SF kan kun få del i magten gennem et samarbejde mod højre, hvilket jo falder i tråd med, at det også var her, der kunne hentes nogle stemmegevinster. Følgelig er det i SF's klare interesse at binde Socialdemokratiet så tæt som muligt til en politik, der anses for acceptabel af SF gennem forhåndsaftaler før et valg. Derved indskrænkes Socialdemokratiets manøvre-muligheder og SF's indflydelse øges.

Anderledes forholder det sig for Socialdemokratiet. Det har en valgmulighed, idet partiet kan vælge at samarbejde enten til højre eller til venstre. - måske oven i købet både- og. Følgelig er det i Socialdemokratiets lige så klare interesse ikke på forhånd at binde sig til én af mulighederne.

Det må også spille en rolle for de socialdemokratiske overvejelser, at den parlamentariske erfaring siden 1973 har vist, at den fløj i folketinget, der kan opnå midterpartiernes støtte, har regeringsmagten. Vurderingen må være, at det vil være uhensigtsmæssigt og for kortsigtet allere-

de før et valg at indlede forhandlinger om grundlaget for et S-SF samarbejde, al den stund Socialdemokratiet jo kunne få brug for midterpartierne, når valget var afholdt. Deres imødekommenhed vil imidlertid ikke være stor, hvis Socialdemokratiet forlods har bundet sig til SF. Det radikale Venstres klare markering af at dansk politik skal udformes uafhængig af yderfløjene viser dette.

Der er altså nogle strukturelle forhold - vælgeradfærden og den parlamentariske placering - der skiller Socialdemokratiet og SF, forhold som ikke er af ny dato og som også vil være virksomme i den kommende tid.

Begge partier var før folketingsvalget i 1987 stærkt optaget af deres indbyrdes styrkeforhold. Begge inddrog det i deres vilkår for at ville indgå et regeringssamarbejde. Socialdemokratiet havde gjort det til en betingelse, at partiet gik styrket ud af valget. SF havde klart erklæret, at det politiske grundlag for en S-SF regering, såvel som den konkrete fordeling af ministerposter klart måtte afspejle de to partiers relative størrelse. De tider var og er - ifølge SF - forbi, hvor den kvantitative forskel mellem de to partier er således, at det kan berettiggel Socialdemokratiet til at gøre krav på broderparten af indflydelsen, hvilket for et regeringsvant parti som Socialdemokratiet i sig selv kan være problemskabende.

Det parlamentariske placeringsaspekt blev også inddraget. SF havde presset på for at få indledt forhandlinger med Socialdemokratiet om de vigtigste hovedlinier i det politiske grundlag for en eventuel fællesregering. Begrundelse var, at det ville være hensigtsmæssigt, at vælgerne før valget vidste, hvad der ville være en sådan regerings politik. At SF hermed ville binde Socialdemokratiet til et samarbejde med venstresiden, er åbentlyst.

Præcis derfor afviste Socialdemokratiet at føre sådanne forhandlinger. Valgresultatet skulle foreligge først. Partiet ønskede at bevare den manøvre frihed, de havde, til i givet fald at kunne forhandle til begge sider. Noget dets placering giver det mulighed for, i modsætning til SF.

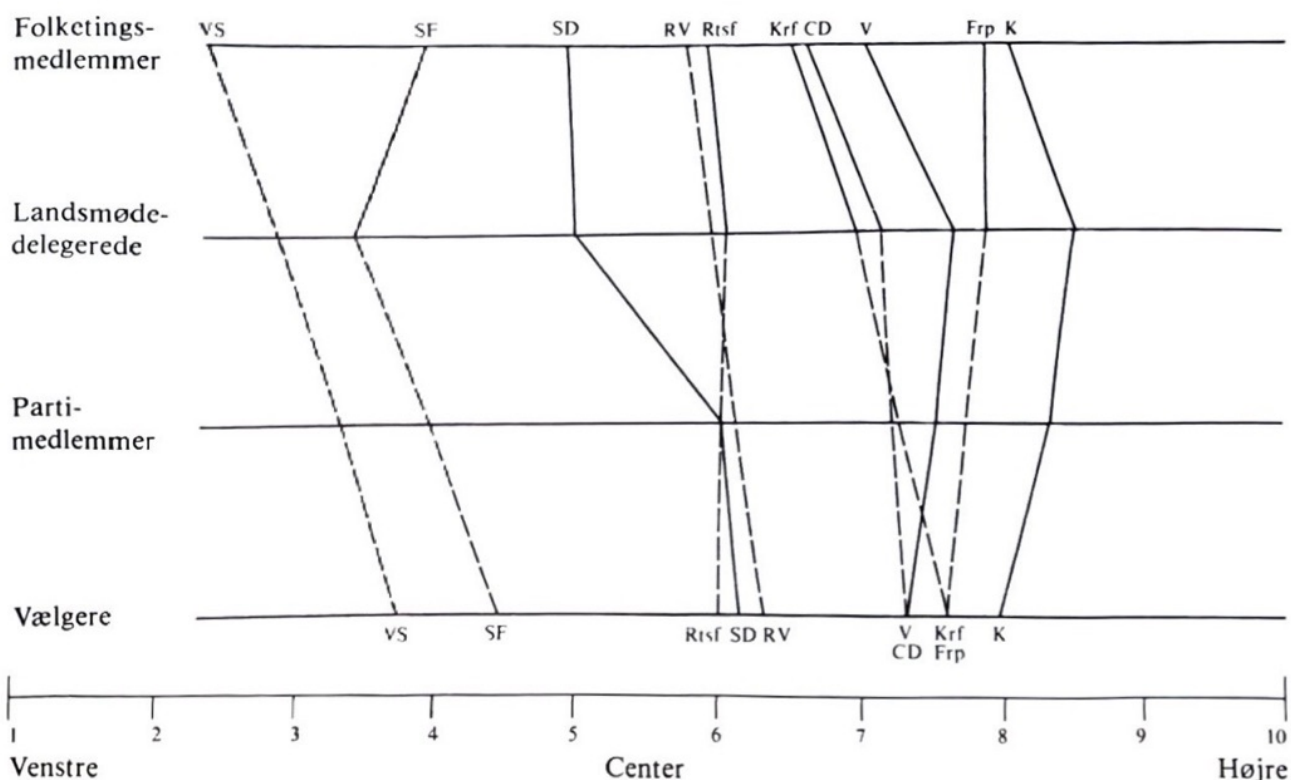
Organisation

Det forhold, der skal behandles, er de mulige følger en daglig kompromispolitik - som jo er en koalitionsregerings vilkår - vil have på *stabiliteten* i en S-SF regering, hvis et fremtidigt samarbejde måtte udmønte sig i en sådan. Centralt ved en vurdering heraf vil bl.a. være den interne beslutningsprocedure denne regering vil vælge at anvende. Valg af procedure vil være afhængig af de to partiers egne regler og vedtægter for, hvordan partiet selv træffer beslutninger. I den sammenhæng er det især SF's interne beslutningsstruktur, der påkalder sig opmærksomhed.

Det er her vigtigt at erindre om, at det vi normalt opfatter som et parti, i realiteten består af to: 1. folketingspartiet, d.v.s. den til enhver tid valgte folketingsgruppe og 2. vælgerpartier, d.v.s. partiets medlemsorganisation med lokalforeninger, landsmøde, hovedbestyrelse, forretningsudvalg m.v. Hvorledes forholdet mellem disse to »partier« er reguleret med hensyn til kompetence, rangfølge, politisk indflydelse osv. er forskellig fra parti til parti.⁴⁾

SF har fra partiets grundlæggelse lagt meget vægt på at udvikle et aktivt medlemsdemokrati, hvilket må ses som en reaktion mod det meget centralistiske beslutningshierarki, der herskede i DKP, hvorfra SF'erne i 1958 jo brød ud. Det har resulteret i, at SF har udarbejdet vedtægter, hvoraf det fremgår, at det er medlemmerne af partiet, der via den på lands-

Vælgere, partimedlemmers, landsmødedelegeredes og folketingsmedlemmers selvplacering på venstre - højreskala.

Kilde: Erik Damgaard og Ole P. Kristensen: »Party Government under Pressure«. I: Dag Anckar et al. (eds.): »Partier, ideologier, vælgere«. Meddelande från stiftelsen för Åbo Akademi. Forskningsinstitut nr. 77. Åbo 1982, side 44.

mødet valgte hovedbestyrelsen, der har det afgørende ord: »Samarbejde med andre partier, der hviler på skriftlig eller anden udtrykkelig aftale og ikke blot omhandler en enkelt sag, skal forlægges hovedbestyrelsen, inden aftale bekræftes, og kan kun bindende indgås, hvis en afstemning i hovedbestyrelsen giver flertal herfor.«⁵⁾

Det fremgår af citatet, at det er hovedbestyrelsen, (vælgerpartiet), der skal godkende alle politiske aftaler af mere vidtrækkende betydning, som folketingsgruppen (folketingspartiet) - indgår med andre partier. En sådan procedure er imidlertid lettere at overholde i opposition end i regering. Den er nemmere at efterleve, når det er programmatisk udtalelser og principielle holdninger, der skal fastlægges, end når det er de daglige kompromisser, der nødvendigvis indgår i et regeringssam-

arbejde, og som ofte er fremtvunget af pludseligt opståede eller uforudsigelige problemer.

I sådanne situationer og i et sådant samarbejde er det ministrene og folketingsgrupperne, der er primus motore. Det vil være de socialdemokratiske ministre, der forhandler og indgår aftaler med SF's ministre, og det vil være de to partiers folketingsgrupper, der skal udgøre det parlamentariske grundlag. Derfor vil aftaler skulle slutes mellem folketingspartierne, og ikke f.eks. mellem Socialdemokratiets folketingsparti og SF's vælgerparti (hovedbestyrelse).

Af ovenstående figur fremgår det, at SF's landsmødedelegerede i deres egen opfattelse af, hvor de er placeret i det politiske spektrum, ligger klart til venstre for SF's folketingsgruppe, som igen ligger lidt til venstre for SF's vælgere. Det er

med andre ord, de mest venstreorienterede, der vælger hovedbestyrelsen og de mest højreorienterede, der vælger folketingsgruppen.

Hovedbestyrelsen (de medlemsvalgte) og folketingsgruppen (de vælgervalgte) kan således nemt komme på kollisionskurs. Dette gælder ikke kun med hensyn til indgåelse af aftaler, men nok så meget med hensyn til, hvem der har den endelige kompetence til at *fortolke* indgåede aftaler, som jo ikke altid er udformet klokke- rent og utvetydigt, - især ikke når de er udtryk for et kompromis. En sådan strid mellem SFs hovedbestyrelse og folketingsgruppe var faktisk en af grundene til, at det første »arbejderflertal« i 1967 endte med en splittelse af SF og den socialdemokratiske regeringsfald.⁶⁾

Nu behøver formelle regler og vedtægter ikke altid at spille den store rolle. Afgørende vil oftest være hvordan de fortolkes, bruges og evt. misbruges, og hvilket indhold der iøvrigt udfylder den formelle organisationsstruktur. Her har det været karakteristisk, at SF's organisationskultur fra begyndelsen har været præget af en udbredt mistro over for professionelle politikere, en agtpågivenhed over for at blive styret fra toppen, en meget stor udskiftning på diverse tillidsposter, samt en meget åben og ofte skarp indre debat.⁷⁾ Derfor har vælgerpartiet konsekvent fastholdt dets primat over folketingspartiet.

Det forhold, at SF kun kan få del i magten gennem et samarbejde til højre i folketingssalen, får betydning for stabiliteten når denne faktor sammenholdes med SF's beslutningsprocedure og organisationskultur. Hvad skal de aktive SF'ere gøre, der på den ene side synes, at SF for at opnå et samarbejde med Socialdemokratiet har bevæget sig for langt til højre, men på den anden side også ønsker at øve direkte indflydelse på lovgivningen i

folketinget? De har den option at skifte til et parti til venstre for SF. Men her er situationen som tidligere nævnt den, at det meget vel kan have meget lange udsigter, før VS og DKP kommer over spærregrænsen.

De har imidlertid også en anden option. I stedet for »exit« muligheden, har de »stemme« muligheden. De kan arbejde og stemme for, at SF's kompetende forsamlinger vedtager resolutioner og vælger delegerede, der er kritiske over for den med Socialdemokratiet aftalte politik. Dermed vil den ovenstående figur illustrerede afstanden mellem medlemsaktivisterne og folketingsgruppen blive endnu større. Det er hermed ikke svært at se det konfliktpotential, der er i SF mellem en venstredrejet gruppe af medlemsaktivister og en af Socialdemokratiet presset folketingsgruppe.

I november 1967 formulerede Per Hækkerup fra folketingets talerstol problemet ganske klart: »...at det, der foregår i SF's børneorg...(munterhed)...i SF's partiorganisation... at dette parti og denne partiorganisation har vi ingen aftale; vi har en aftale med socialistisk folkepartis folketingsgruppe. Den aftale holder vi, og så længe socialistisk folkepartis folketingsgruppe også overholder den, er... regeringens parlamentariske grundlag i orden.«⁸⁾

I Socialdemokratiet ligger den politiske ledelse af partiet i folketingspartiet, - omend ikke fuldt formelt så dog reelt. Tilsvarende konfliktdimensioner, som dem i SF, vil derfor ikke opstå i Socialdemokratiet, som sandsynligvis vil følge samme taktik som under det første »arbejderflertal«: den socialdemokratiske folketingsgruppe vil indgå aftaler med SF's folketingsgruppe, og hvordan sidstnævnte vil skaffe sig et mandat til at indgå disse aftaler, vil være dens eget problem. Ledende

socialdemokrater har markeret, at et eventuelt kommende regeringssamarbejde i hvert fald ikke skal udvikle sig til et studiekredsarbejde. Der er med andre ord en stilforskel på de to partier, som kan vise sig at blive nok så betydningsfuld for form og indhold af samarbejdet.

Vurdering

Når ovenstående få (- for få) udvalgte forhold lægges til grund for en vurdering af samarbejdsmulighederne mellem Socialdemokratiet og SF, vil et regeringssamarbejde nok være det mindst sandsynlige. Imod et sådant taler for det første de betingelser partierne har stillet op. Især Socialdemokratiets krav om, at flertallet skal fremkomme ved, at også Socialdemokratiet skal have fremgang, - måske endda en markant fremgang. For det andet: selvom denne betingelse skulle blive opfyldt, tilsiger de konfliktpotentialer, der er mellem partierne af strukturel og organisatorisk art, at et beskedent flertal næppe vil være nok til at »tvinge« en fællesregering igennem. Flertallet skal være stort nok til, at mindre afskalninger kan tåles og skal iøvrigt kunne tolkes, som et »vælgerkrav partierne ikke kan sidde overhørig«. For det tredje taler den historiske erfaring imod et regeringssamarbejde. Når begge partier alene på grundlag af, først et gradvist formaliseret samarbejde (1966-67), siden på grundlag af et fra sag til sag baseret samarbejde (1971-73) alligevel oplevede partisplittelser, må et regeringssamarbejde være et meget stort skridt at tage, før andre muligheder har vist, at partierne bedre kan »tåle« at samarbejde.

Får de to partier et flertal i Folketinget, vil det derfor være mere sandsynligt, at de indleder et - måske formaliseret - samarbejde på visse udvalgte områder, efter

samme skabelon som den nuværende regering har haft et samarbejde med Det radikale Venstre. Denne regering har nemlig i praksis vist, at en regering faktisk først behøver at træde tilbage, når den får et mistillidsvotum imod sig. End ikke nederlag på en række vigtige politiske sagområder behøver at få parlamentariske konsekvenser, hvis regeringen ikke selv ønsker det. Hvorfor skulle en socialdemokratisk mindretalsregering så ikke kunne gøre det samme: overleve ved hjælp af skiftende flertal inden for i forvejen aftalte politikområder? For 6 år siden var dette en utænkelig konstruktion, idag kan den tænkes. Firkløveret har vist vejen.

Noter

1. Lars Bille: »S-SF. Kilder til belysning af forholdet mellem Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti 1959 -1973«. Gyldendal 1974, s.17.
2. ibid. side 18.
3. Se f.eks. Ole Borre et.al.: »Vælgere i 70'erne«. Akademisk Forlag 1976 og Torben Worre: »Dansk vælgeradfærd.« Akademisk forlag 1987.
4. E. Rasmussen: »Komparativ politik«, Gyldendal 1968, bd.1, s.182 ff.
5. Lovbestemmelse nr. 11, stk. 11, vedtaget på SF's landsmøde, 25-27 april 1986.
6. Erik Mader: »SF under »det røde kabinet« 1966-1968«, Odense Universitetsforlag 1979, s.94 ff).
7. John Loque: »Socialisme and Abundance. Radical socialisme in the welfart state. A study of the Danish Socialist People's Parti.« Akademisk Forlag, 1982, s.98 - 103.)
8. Lars Bille: op.cit. side 87.

Kilde: Torben Worre: *Folketingsvalget 1984. En forskningsrapport*. Københavns Uneverситet, Institut for Samtidshistorie. Side 9. Stencilat.

Småpartiernes rolle i dansk politik

Med cirka 3-4 års mellemrum kommer der en debat om spærreglen: Skal den strammes eller lempes. Standardargumentet for en stramning er det tilsyneladende ret indlysende, at mange småpartier vanskeliggør flertalsdannelsen i Folketinget. Og standardargumentet imod er lige så nærliggende, at det er udemokratisk at udelukke nogen fra repræsentation. Argumentet for stramning er praktisk og pragmatisk. Argumentet imod er derimod mere principielt og ideologisk.

Et af problemerne er formodentlig, at der tit tænkes i ekstremer. I et egentligt topartisystem er flertalsdannelsen let. Den er givet med valgresultatet. Og i det splittede mangepartisystem - hver mand sit parti - er det lige så oplagt, at det kan blive svært at nå et stabilt flertal. Selvom det kan lade sig gøre, blot småpartierne grupperer sig i løse blokke, omtrent svarende til partierne i den amerikanske kongres. Men de reelle problemer gælder systemerne ind i mellem. Allerede i et trepartisystem kan flertalsdannelsen være besværlig. Og der er faktisk ført politik i Danmark i perioder med 9-11 partier.

Diskussionen er rimelig nok, for Danmark har på næsten alle måder en særdeles liberal holdning over for småpartier. Det kommer frem i selve valgkampen,

hvor småpartier, der ender med at få tusinde stemmer får lige så megen tid i radio og tv med 1 million stemmer. Og det kommer frem ved tildelingen af tillægsmandater. Her er kravet om 2 procent af stemmer betydeligt mere liberalt end det svenske krav om fire procent og det vesttyske om fem procent, for slet ikke at tale om de lande som Norge og England, hvor der slet ingen tillægsmandater er at fordele. Og man kan endda komme uden om 2 pct-kravet, hvis man enten har et kredsmandat eller i to af de tre områder, Hovedstaden, Øerne og Jylland, lige så meget som der i snit kræves som et kredsmandat. Partier som Kristeligt Folkeparti og CD kan faktisk godt komme i folketinget med under to procent, for de har en solid forankring i provinsen.

I sig selv har småpartierne kun et fælles karakteristikum: De er ikke særlig store. Det er ikke helt ligegyldigt. Det har været svært for f.eks. Kristeligt Folkeparti at skulle stille med en minister, en politisk ordfører og ordførere på alle de forskellige sagsområder. Var hele Folketinget splittet op i partigrupper på 4-5 mand, ville man have samme problem, som man havde med småkommunerne før kommunalreformen. Det er vanskeligt at tage sig kvalificeret af alle sagsområderne. Et parlament af småpartier ville være nødt til alene at koncentrere sig om de brede linier. Og i praksis ville dette betyde en magtforskydning til administrationen og til interesseorganisationerne.

Men derudover er alle variationer. På

venstrefløjen har man de ideologiske smågrupper VS, DKP og hele underskoven at marxister-leninister. I midten har man også partier som Retsforbundet og Kristeligt Folkeparti med markante særstandpunkter. Men her er der samtidigt et betydeligt mål af pragmatisme, ikke mindst hos Kristeligt Folkeparti. CD har nok huset og bilen, men udmærker sig først og fremmest ved at tage afstand fra ideologier. Og på højrefløjen har man Fremskridtspartiet, der hele tiden har haft et stærkt ideologisk præg, men til gengæld først i de senere årer blevet et småparti. Der er måske nok en tendens til at småpartier i lidt højere grad end de store har specielle særstandpunkter. Men korrelationen er langt fra perfekt.

Dette spiller også en vigtig rolle for spørgsmålet om regeringsdannelsen. Det er umiddelbart indlysende, at jo mindre partierne er, des flere partier skal man have fat på, for at komme op på de 50 procent. Det er ren matematik. Men den rene matematik fører imidlertid også til, at der er mange flere kombinationsmuligheder, der netop giver de 50 procent. Det trækker i modsat retning. Men med en væsentlig bivirkning. Hvis partierne - store som små - ikke før valget har indgået mere eller mindre faste alliancer, kan vælgerne nok få lov at stemme. Men flertalsdannelsen bliver helt og holdent overladt til politikerne. I den modsatte ende, i et topartsystem, stemmer vælgerne ikke blot på et parti. De stemmer også på en regering. Og i et system med 3-4 partier er det overskueligt, hvilke regeringer, der kan komme ud af det. Men overskueligheden mindskes med antallet af partier. Dog kan alliancer som nævnt hjælpe. Og den almindelige venstre-højre dimension gør det også lettere. Nogle kombinationer kan på forhånd udelukkes.

I dansk politik kan der både argumen-

teres for og imod, at de mindre partier har gjort det lettere og at de har gjort det sværere at lave regering. Det radikale Venstre er ikke et rigtigt småparti, men dog ikke større end at det ville stå i konstant fare for at glide ud, hvis vi havde spærreregler som de 5% i Vesttyskland eller de 4% i Sverige. Og Det radikale Venstre har i lange perioder netop været det smør, der fik det hele til at glide. Til dels skyldes det selve midterplaceringen. Det giver altid en mulighed som tungen på vægtskålen. Men det skyldes også, at partiet har sat samarbejdet i Folketinget helt i top på prioritetsskalaen. Alene det, gør det svært at hævde, at småpartier uden videre gør det vanskeligt at skabe flertal. I det gamle fire-partisystem kunne modargumentet dog være, at uden Det radikale Venstre i Folketinget ville der automatisk være enten socialdemokratisk eller VK-flertal, så man ikke havde brug for de radikales formidlende rolle.

Nu er det lidt teoretisk at tænke Det radikale Venstre helt væk. Det konkrete er, at her har man et parti, der faktisk har lettet flertalsdannelsen. Og i tiden før omvæltningen i 1973 var trekantregeringen 1957-60 et eksempel på, at selv et ideologisk præget parti som Retsforbundet kunne være den lille brik, der muliggjorde den konkrete regering. Selv ideologiske småpartier er ikke altid nogen skade til.

Efter 1973 har problemet kun delvis været de ideologiske småpartier, men snarere at der både på venstre- og på højrefløj var partier, der nok kunne bruges til at sige nej, men ikke til at sige ja til en bestemt politik. På venstrefløjen var det småpartier, VS og DKP. Men på højrefløjen var det en tid lang det temmeligt store Fremskridtsparti, der vanskeliggjorde arbejdet. Når der med begge fløje talt med hele tiden var 15-20 procent, der mere eller mindre automatisk skulle regnes med

til »stemmer imod«, skulle man et godt stykke over de 50 procent for at have et flertal hjemme.

Her er der ikke megen tvivl om småpartiers rolle. Det radikale Venstre plus CD og Kristeligt Folkeparti indgik temmeligt fast i de flertal, Anker Jørgensen brugte til trods alt at få en hel af sin politik igennem. En skærpelse af spærreglerne ville ikke have gjort arbejdet lettere. Nogle eller alle af disse midterpartier ville være forsvundet. Det samme ville nogle venstrefløjspartier. Men Fremskridtspartiet ville stadigvæk have været der, og vanskeliggjort flertalsdannelsen.

Det centrale her er ikke selve størrelsen, men pragmatismen. Og den kan lige så godt være at finde hos de små partier som de store. Med pragmatiske småpartier lettes flertalsdannelsen nærmest, for der bliver flere måder at nå frem til et flertal på. Debatten om småpartier og spærregler bliver på den måde uendelig. Der er argumenter for, at tingene bliver sværere. Og der er argumenter for, at tingene kan komme til at glide lettere.

Andre sider ved småpartierne er mere klart problemer. Mange partier giver alt andet end lige vælgerne mindre direkte indflydelse på, hvem der danner regering. Hertil kommer i det danske system med millimeterretfærdighed i tv's fordeling af sendetiden, at valgkampsdebatten bliver helt uoverskuelig med 15 partier repræsenteret i diskussionerne. Vælgerne sættes i nogen grad ud af spillet. Og der er utvivlsomt en undergrænse for, hvor små partierne kan blive og stadigt fungere effektivt i folketinget. Det giver risiko for magtforskydning til administrationen. Det er snarest ved disse mere demokratiske spørgsmål de største problemer ligger.

Errare humanum est

Det er menneskeligt at fejle. Men dette aspekt af den menneskelige adfærd har traditionelt spillet en helt underordnet rolle i økonomisk teori. I den vanlige udgave er økonomisk teori fejlfri - økonomer kunne måske nok tage fejl, hvad teoriehistorien er fuld af eksempler på - men de af økonomerne beskrevne agenter gør det ikke. Dette er imidlertid blot en konsekvens af, at økonomisk teori har været formuleret ud fra en antagelse om, at agenterne har fuldkommen information, og i så tilfælde er der jo ingen grund til at tage fejl. Men agenterne har faktisk ikke fuldkommen information, hvad en del nyere økonomisk teori da også erkender, og dermed opstår fejlmulighederne. Det er hensigten med dette indlæg at påvise, at fejl og fejlmekanismer spiller en betydelig rolle på såvel den teoretiske som den praktiske plan.

I den statistiske teori er fejlbeslutninger et centralt problem. Der sondres imellem 2 typer af fejl:

Hypotesen burde være	
Hypotesen blev	Accepteret Forkastet
Accepteret	Type II fejl
Forkastet	Type I fejl

*Økonomisk institut
Københavns Universitet*

I praktisk empirisk arbejde bliver interessen i alt væsentligt koncentreret om type II-fejl, f.eks. i form af en (overdreven) interesse for, om en regressor i en regressionsanalyse er signifikant. Allerede Arrow og før ham Wald har imidlertid gjort opmærksom på, at der er omkostninger forbundet med begge typer af fejl¹⁾. Hvilket valg, der bør træffes, må ske ud fra en eksplicit vurdering af konsekvenserne ved at vælge forkert. I nogle tilfælde er konsekvenserne ved den ene type fejl langt alvorligere end ved den anden type af fejl.

Det er tankevækkende, at inden for jura, især strafferetten, har de to typer af fejl været intenst diskuteret. Lad hypotesen være en anklage for en forbrydelse. Det har da været god tone at mene, at type II-fejl - den anklagede blev dømt, selv om vedkommende burde være frifundet - er langt alvorligere end type I-fejl: At frikende en uskyldig. Hele det strafferetlige system er opbygget ud fra denne antagelse. Men måske er der - i hvert fald på et enkelt område - en opblødning på vej af dette synspunkt, nemlig ved den faste promille ved spirituskørsel. Det er muligt, at en bestemt promille ikke gør visse personer uegnede til at køre bil, og de vil dermed med en større promille end tilladt blive »uskyldigt« dømt, men samtidigt opnås at forhindre en væsentlig mængde type I-fejl, eftersom det bliver langt lettere i praksis at få domfældt en række skyldige.

Sådanne overvejelser har imidlertid spillet en underordnet rolle i økonomi,

men i afsnit 2 skal det påvises, at denne debat har et betydeligt budskab til teoretisk interesserede. For at den teoretiske diskussion ikke skal fremstå som noget rent abstrakt er der i afsnit 3 givet en eksemplificering af tankegangen i form af at vise, at vurderingen af en række praktiske kontrolforanstaltninger kan tage sig ganske anderledes ud, hvis de ansues i lyset af en fejlteori. Konkret er censorinstitutionen valgt som eksempel, fordi de fleste har en fornemmelse af dens funktion. I afsnit 4 skal det demonstreres, at fejl og fejlmekanismer også bør interessere empirikere og praktikere, men i stedet for en mere abstrakt diskussion skal problemet behandles ved at gennemgå en ny undersøgelse af AKF om revalidering. Det skal påvises, at konklusionerne fra denne undersøgelse helt afhænger af, hvilke antagelser man gør om fejlmekanismerne ved beslutningen om revalidering.

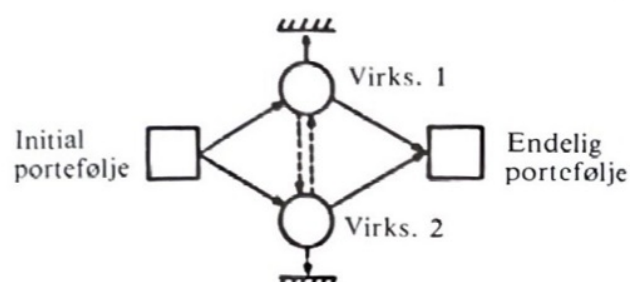
Fejl i økonomiske systemer

I en banebrydende artikel - The Architecture of Economic Systems: Hierarchies and Polyarchies - i septembernummeret af American Economic Review 1985 har Sah og Stiglitz eksplicit analyseret, hvorledes forskellige måder, på hvilken den økonomiske virksomhed kan organiseres, medfører forskellige fejltyper.

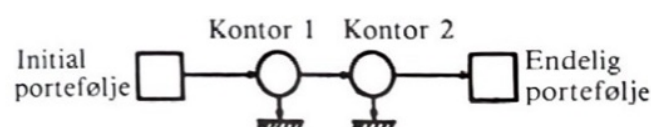
For at nå til mere konkrete resultater betragter de en stiliseret ramme: Lad der være givet en initial portefølje af investeringsprojekter karakteriseret ved deres kapitalværdi x , som kan være positiv eller negativ. De definerer herefter en *evalueringssregel* - screening function - $p(x)$ som sandsynligheden for, at et projekt bliver bedømt som godt mod alternativet ikke-godt. Denne sandsynlighed er naturlig nok en stigende funktion af projektets kapitalværdi, gode projekter har en større

sandsynlighed for at blive accepteret, men bedømmelsen af projekterne er imidlertid ikke fuldkommen sikker - i så fald ville problemet være trivielt, vi ville være tilbage i den klassiske verden, hvor alle projekter med $x > 0$ blev i værksat.

Som grundlag for deres analyse betragter de to alternative organisationsstrukturer, et polyarki og et hierarki, se fig. 1:

Figur 1a. Polyarki

Figur 1b. Hierarki

I et *polyarki*, som minder om en markedsøkonomi med mange uafhængige virksomheder, kan et projekt blive accepteret af enten den ene eller den anden virksomhed (men for simpelhedens skyld ikke dem begge). I et *hierarki* er beslutningsprocessen anderledes, thi accept af et projekt kræver accept af både det lavere og det højere kontor. Det lavere kontor vurderer alle projekter, og kun de af det lavere kontor accepterede projekter vurderes af det højere kontor.

Ensartede evalueringsregler. Hvis evalueringen foregår alle steder efter samme principper, d.v.s. hvis $p(x)$ er fælles for alle agenter (kontorer og virksomheder), kan det let vises, at et polyarki udvælger et større antal projekter end et hierarki. Grunden hertil er den simple, at det første kontor hhs. den første virksomhed i henhold til forudsætningen accepterer det samme antal projekter, men virksomhed

2 i et polyarki accepterer i hvert fald nogle af de projekter, som virksomhed 1 har forkastet, mens det højere kontor i et hierarki vil forkaste i hvert fald nogle af de projekter, som det lavere kontor har accepteret. Alle forkastede projekter i et polyarki får en ny chance, mens alle godtagne projekter af det lavere kontor i et hierarki bliver underkastet en ny prøve. Dermed bliver den relative forekomst af type I-fejl større i et hierarki, mens omvendt den relative forekomst af type II-fejl bliver større i et polyarki. Den komparative fordel i et hierarki er at forhindre dårlige projekter, mens et polyarki har sin styrke ved at fremme gode projekter. Hvad der totalt set er at foretrække kommer til at afhænge af den initiale portefølje af investeringsprojekter, som kan varierer fra situation til situation.

Endogene evalueringsregler. Dermed er historien imidlertid ikke slut, men begynder tværtimod at blive spændende, thi *selve den institutionelle ramme, som agenterne handler i, vil påvirke deres adfærd.* D.v.s. at $p(x)$ ikke er den samme i et polyarki og et hierarki. Dette er den centrale pointe. Selve det faktum, at agenten ved, at handlingen foregår i et polyarki eller et hierarki, påvirker beslutningen. En agent i et polyarki ved således, at beslutningen ikke vil blive omgjort andetsteds.

Modelteknisk indfører Sah og Stiglitz, at agenterne observerer, ikke den sande kapitalværdi x , men derimod en beregnet værdi y , som er lige med den sande værdi x tillagt et støjled.

Problemet for agenterne er nu at vælge en *reservationsværdi* R , så alle projekter med observeret $y > R$ accepteres. Reservationsværdien kan således opfattes som et krav til pay-off tid eller alternativt den ønskede interne forrentning. Jo større R -værdi, der vælges, desto større bliver chancen for at undgå dårlige projekter

(d.v.s. type II-fejl), men højere R -værdi øger også risikoen for at gå glip af gode projekter (d.v.s. type I-fejl).

Et centralt resultat hos Sah og Stiglitz er, at $R(P) > R(H)$, reservationsværdien for den enkelte profitmaksimerende virksomhed $R(P)$ i et polyarki er større end reservationsværdien $R(H)$ i et hierarki - til trods for, at målsætningen er den samme for alle agenter, nemlig at maksimere profitten. Begrundelsen er ganske naturlig: I et hierarki ved det lavere kontor, at beslutningen vil blive overvejet endnu engang, mens omvendt det øverste kontor ved, at projekterne har været underkastet en vurdering allerede. I et polyarki ved virksomhederne derimod, at det er alt eller intet. En vigtig praktisk konsekvens er, at private virksomheder garderer sig mod fejltagelser ved at kræve en høj forrentning *ex ante*, mens det offentlige - her opfattet som et hierarki - sætter en lavere reservationsværdi²⁾. *Kravet til rentabilitet i offentlige og private investeringskalkuler behøver med andre ord ikke at være det samme* - en konklusion som dels strider imod gængs tænkning på dette område, dels har vigtige praktiske implikationer.

På det principielle plan er det afgørende, at beslutningsreglerne, adfærden, bliver forskellig på det individuelle niveau (den enkelte virksomhed hhs. kontor). Dette har den helt centrale konsekvens, at man ikke kan foretage sammenligninger mellem 2 organisationsformer uden at tage hensyn til, at agenternes adfærd i de to systemer vil være forskellig - en praktisk illustration af dette resultat gives i næste afsnit. Resultatet betyder således også, at analysen i afsnittet om ensartede evalueringsregler ikke i modsætning til, hvad læseren måske umiddelbart troede, var trivielt, men derimod direkte misvisende, eftersom den opstillede forudsætning ik-

ke i sammenhængen kunne være holdbar.

Det faktum, at agenternes adfærd i forskellige organisationsformer er forskellig, kan meget nemt give anledning til »kontraintuitive« resultater. Sah og Stiglitz viser således i et specialtilfælde, at hvis informationen om projekterne er tilstrækkeligt dårlig, vil et polyarki give et bedre resultat end et hierarki. Hvorfor? Man ville nok umiddelbart have troet, at med meget ringe information ville den dobbelte evaluering i et hierarki netop være værdifuld. Men det kan vises, at evalueringsskriterierne ændrer sig så tilpas meget, at dette ikke er tilfældet.

Med deres bidrag har Sah og Stiglitz på den ene side givet et nyt og godt eksempel på, at studiet af organisationsstrukturer ikke kun er af interesse for sociologer, og på den anden side vist, at det teoretiske studie af komparative økonomiske systemer er andet og mere end blot undersøgelser, af hvilket system der under specielle forudsætninger kan give et pareooptimalt resultat. Men naturligvis er deres analyse baseret på en stiliseret ramme, der i konkrete omstændigheder må tilpasses.

Et tænkt eksempel:

Værdien af censorinstitutionen

Der er tradition i Danmark for, at karaktergivningens kontrolleres af udefra kommende censorer. Dette skal ses som en beskyttelse af de studerende. Men er det nødvendigvis tilfældet? Lad os antage, at der er tale om et etableret studium, hvor der blandt lærere og censorer er enighed om niveauet; det kan f.eks. være et grundfag ved jura- eller økonomistudiet. Det giver derfor mening at anvende begrebet en »korrekt karakter. Bedømmelsen kender naturligvis ikke den korrekte karakter med sikkerhed, men antallet af afgivne karakterforslag vil faktisk ramme den korrekte karakter med en intensitet,

der afhænger af lærerens tidsforbrug. Lad os antage, at læreren med tidsforbruget T i tilfælde af censur har følgende karakterfordeling: 4/6 af karaktererne er rigtige, men 1/6 af karaktererne er 1 grad for høje, mens 1/6 af karaktererne er 1 grad for lave.

For at forebygge disse fejl er der etableret censorordninger. Vi forestiller os, at censor giver karakterer helt uafhængigt af læreren. Men censorer er jo heller ikke fejlfri. Lad os derfor antage, at de har sammen fejlfordeling som lærerne. Der indføres følgende nogenlunde realistiske spilleregler for karaktergivningen: a) Hvis begge foreslår sammen karakter, bliver dette karakteren. b) Hvis der er 1 grad imellem karakterforslagene, vil censor få sit forslag i 50 pct. af tilfældene og læreren sit i de øvrige tilfælde. c) Hvis der er 2 graders forskel, tages den midterste karakter. For 36 studerende vil vi dermed få situationen i tabel 2.

Tabel 2. Lærer.

	Korrekt	For meget	For lidt
Korrekt	16	4	4
Censor for meget	4	1	1
For lidt	4	1	1
I alt	24	6	6

Resultatet af voteringen i tabel 2 bliver f.eks. for kategorien for meget, at 5 får 1 grad for meget, nemlig den ene, hvor begge gav 1 grad for meget, 2 ud af de 4, hvor den ene gav en grad for meget, men hvor den anden gav korrekt, og 2 ud af det tilsvarende tilfælde, ialt 5 tilfælde. Resultatet af censuren kan således sammenfattes til

	Lærer alene	Lærer og censor
Korrekt	24	26
For meget	6	5
For lidt	6	5

Men det er ikke de samme, der får for meget hhs. for lidt efter censuren, eftersom lærerens fejlskøn er blevet korrigeret i $3 + 3 \frac{1}{4} 6$ tilfælde, mens der ved censuren er opstået nye fejl i $2 + 2 \frac{1}{4} 4$ tilfælde. Resultatet af censuren er blevet en moderat forbedring af karaktergivningen - censorinstitutionen synes at virke efter hensigten. Men denne konklusion hænger afgørende på den ofte implicitte forestilling om, at læreren har den samme evaluering med og uden censur, altså netop den forestilling, der blev gjort op med i forrige afsnit. Læreren ved, at der senere skal censureres og kan derfor tillade sig lidt mere forhastede afgørelser i tillid til, at fejl vil blive rettet under censuren.

Lærerens tidsforbrug består i dels selve opgaveretningen, dels i censuren. Hvis det sidste tidselement blev anvendt i stedet på at læse nogle af de vanskeligere opgaver mere omhyggeligt, ville systemet »læreren alene« meget vel kunne tænkes at give et bedre resultat end med censur. Dette ville gælde for de ansvarsbevidste lærere. Men ville mangelen på censur ikke blot friste nogle lærere til at anvende endnu mindre tid på opgaveretningen? Muligvis jo. Men det er dog en overvejelse værd, om dette fænomen ikke kunne imødegås på en anden måde, f.eks. ved en stikprøvecensur kombineret med de eksisterende klageregler. Det nuværende system er ikke fejlfrit, men ganske kostbart.

Et konkret eksempel: Sagsbehandlerfejl og effekten af den danske revalideringsindsats

I empiriske undersøgelser vil forskeren normalt enten formaliseret eller blot i baghovedet have en »model«, ud fra hvilken forskeren baserer sin undersøgelse og drager sine konklusioner. Meget ofte er modellen en ret mekanisk opfattelse af, at agenterne med fuld information maksi-

merer en profit- eller nyttefunktion. Men man kan komme til ganske anderledes resultater, hvis det teoretiske udgangspunkt ikke er baseret på en forestilling om altvidende og dermed fejlfri agenter. Det følgende er et eksempel herpå.

I en nyligt udkommet og ret omfangsrig rapport fra AKF har Åge Valbak og Jens Wamsler undersøgt virkningerne af revalidering og nået til det resultat, at revalidering er en samfundsmæssigt fornuftig foranstaltning - effekten af revalideringsindsatsen er så stor, at det offentlige får sine penge hjem igen, antageligt mange gange, ved revalideringsforanstaltninger. Problemet er af ret stor betydning, eftersom omkring 39.000 familier i 1984 modtog revalideringsstøtte med et samlet støtbeløb på 880 mill. kr.

Men - desværre - kan der stilles et vist spørgsmålstejn ved denne konklusion³⁾. Problemet er efter min opfattelse, at der ikke er taget tilstrækkeligt hensyn til agenternes, her sagsbehandlerne, manglende information og dermed fejlmuligheder.

I rapporten er der undersøgt 337 personer under revalidering, af hvilke de 62,3 pct. gennemførte det planlagte revalideringsprogram, mens resten ikke gennemførte programmet. Det grundlæggende problem ved denne som ved mange andre effektundersøgelser er at vurdere, hvor mange der ville være blevet selvforsørgende også uden revalidering. Rapporten er da også klart opmærksom på dette⁴⁾. Da der imidlertid ikke umiddelbart foreligger en velegnet kontrolgruppe, har man valgt at sammenholde konsekvenserne af gennemførte revalideringssager med konsekvenserne af afbrudte revalideringssager, som således kommer til at tjene som kontrolgruppe.

Gennemførelsesprocenten var $g = 62,3$, mens selvforsørgelsesprocenterne for hhs.

Tabel 3. 100 personer fordelt på gennemførsel og selvforsørgelse.

	Gennemførte		Afbrudte		I alt Antal
	Antal	Pct.	Antal	Pct.	
Selvforsørgende.....	52,8	84,7	15,6	40,5	68,4
Ikke-selvforsørgende	9,5	15,3	22,1	59,5	31,6
I alt antal	62,3		37,7		100,0
Prc.		100,0		100,0	

de gennemførte og de afbrudte revalideringsprogrammer var $s = 84,4$ og $a = 40,5$. I tabel 3 er disse hovedtal angivet.

Den samlede effekt E af revalideringen bliver antal selvforsørgende ved revalidering fratrasket antal personer i en kontrolgruppe, hvor man altså sætter selvforsørgelsesgraden i kontrolgruppen lige med selvforsørgelsesgraden blandt de afbrudte revalideringssager. Vi får dermed:

$$E = 62,3 (84,7 - 40,5) = 27,5$$

Omkring hver fjerde revalideringssag resulterer således i, at den pågældende bliver reelt selvforsørgende. Rapporten tolker reelt disse tal derhen, at selv om der er et ret betydeligt »spild« undervejs, kan de vellykkede revalideringer let betale omkostningerne ved spildet og mere til.

Men hele denne konklusion afhænger af, at der ikke optræder sagsbehandlerfejl, hvad der er vanskeligt at forestille sig på dette område. Lad os definere en *oplagt sagsbehandlerfejl* som det tilfælde, hvor den pågældende klient aldrig nogensinde burde have fået tilbud om revalidering, da det var totalt udsigtsløst, at den pågældende klient skulle kunne gennemføre et revalideringsprogram, endsige få arbejde bagefter. Den slags fejl burde naturligvis være undgået, men optræder utvivlsomt alligevel. Lad der være x procent af den slags tilfælde. Hvis fejlene ikke var forekommet, ville vi i stedet for tabel 3 have observeret tabel 4:

Tabel 4. Revalideringens effekt uden oplagte sagsbehandlerfejl.

	Gennemførte	Afbrudte
Selvforsørgende	52,8	15,6
Ikke-selvforsørgende ..	9,5	22,1 - x
I alt	62,3	37,7 - x

Gennemførselsprocenten bliver nu $62,3/(100-x)$ og selvforsørgelsesgraden blandt de afbrudte revalideringsforløb $15,6/(37,7-x)$. Sættes f.eks. $x = 15$, fås den samlede effekt

$E = 62,3 (84,7 - 15,6/(37,7-15)) = 12,2$ altså en væsentlig reduktion i forhold til de 27,5 i rapporten. Der er ingen tvivl om, at rapportens konklusioner er følsomme overfor forkomsten af oplagte sagsbehandlerfejl. Faktisk vil med den anvendte beregningsmetode revalideringen komme til at udvise et *negativt* resultat, hvis der er over 19,2 pct. oplagte sagsbehandlerfejl i materialet⁵⁾. Jo flere sagsbehandlerfejl, der er inkluderet i materialet, desto større bliver den beregnede effekt af revalideringen. *Den anvendte beregningsmetode medfører således, at jo dårligere, socialrådgiverne har udført deres arbejde, desto bedre vil på papiret revalidering tage sig ud.*

Der er ingen tvivl om, at revalideringssager er vanskelige. Sandsynligheden for, at klienten gennemfører et revalideringsprogram, er således stærkt klientspecifik.

Motivation og psykiske faktorer spiller en stor rolle: Kun i 5 ud af 31 sager, hvor klientens primære ønske om revalidering ikke blev gennemført (eller hvor klienten ikke havde noget formuleret ønske), blev revalideringen gennemført (p.133). Efter omstændighederne kan det nok betegnes som en oplagt sagsbehandlerfejl at forsøge at revalidere lidet motiverede personer. Det samme synes at gælde personer, der kun bliver tilbudt et institutionsophold uden andre foranstaltninger, måske mere for at slippe af med vedkommende end p.g.a. udsigten til revalidering⁶).

Sagsbehandling på et så vanskeligt område som revalidering må naturligvis begå fejl, og selve det faktum, at gennemførselsprocenten ligger væsentlig under 100, indikerer ud fra et bureaukratisk synspunkt dette. Men heri er der intet kritisabelt. Problemet opstår imidlertid, når man anvender en beregningsmetode, hvor sagsbehandlerfejl kan påvirke resultatet ganske væsentligt. Jeg ved naturligvis ikke, hvor stort antallet af oplagte sagsbehandlerfejl er, men det er næppe nul.

Alternativt til den noget håndfaste formulering her kunne mere raffinerede formuleringer af sagsbehandlerfejl udformes. Men den her anvendte formulering er forhåbentlig nok til at demonstrere, at når der er tale om vanskelige beslutninger p.g.a. mangelfuld information, kan agenternes (sagsbehandlerne) adfærdsmønstre ikke negligeres. Det er det i denne rapport, men forhåbentlig ikke i den næste. Kritik skulle nødtigt føre til, at der ikke foretages forsøg.

Det er også en fejl ikke at begå fejl

Det er min opfattelse, at der med den organisatoriske opbygning af i hvert fald den offentlige, men nok også store dele af den private sektor er solide incitamenter

til, at der ubevidst begås langt færre fejl af type II end af type I. Lad os tage revalidering fra forrige afsnit som eksempel. Man kan måle effekten af revalideringsforanstaltninger, udføre analyser af gennemførselsprocenter og måske sågar rangordne de individuelle sagsbehandlere efter, hvor succesrige de er i deres anbefalinger. Den slags analyser udføres der efterhånden en hel del af. man får tabellagt og diskuteret type II-fejlene. Men hvad man typisk ikke interesserer sig nær så meget for, er antallet af personer, der burde revalideres, men ikke bliver det - type I-fejlene. Den slags indgår ikke som led i nogen styrelses rutinemæssige statistik eller årsberetning, men belyses højst en gang imellem som led i et forskningsprojekt. på universiteterne bruges megen tid på at vurdere, om de tilmeldte bør bestå eksamenerne eller ej, men der bruges meget lidt tid på at diskutere, om der er store uudnyttede mængder af talent, som burde være tilmeldt en bestemt videregående uddannelse, men som ikke af den ene eller den anden grund bliver det. Der er ikke i systemet indbygget noget incitament til at interessere sig for den opgave.

Det er derimod for den enkelte medarbejder eller styrelse ofte af afgørende betydning at undgå type II-fejlene. En patient, som blev opereret, men som ikke burde være blevet det, kan lave skandale, anlægge sag mod læge/hospital o.s.v. En minister, der er ansvarlig for et uheldigt projekt kan komme til at lide den tort at blive konfronteret med en forhørsdommer eller en kommissionsdomstol. Det hører unægteligt til sjældenhederne, at ministre eller embedsmænd får sådanne ubehageligheder ved ikke at have iværksat gode ideer. Også forskere kender til at blive hårdere kritiseret for fejl i publikationer end for at undlade at publicere inspirerende nye tanker.

Men hvis man erkender, og det gør man med varierende sprogbrug jævnt hen ved festlige lejligheder, at der burde ofres noget mindre tid på at undgå type II-fejlene og satse noget mere på nye tanker for at mindske type I-fejlene, får dette også en række konsekvenser både i universitetsverdenen og i den praktiske administration. Lad mig give et par eksempler ud af mange mulige.

- I universiteternes økonomiundervisning bruges der f.eks. en rimelig tid på at undervise i investeringsteori og cost-benefit analyse, hvad der i denne sammenhæng er at betragte som lærebøger til elimination af type II-fejl. Tilrettelæggelse af informationssystemer, så type I-fejl kan undgås, betragtes af mange som nærmest værende et problem af ikke-økonomisk karakter. Men set fra virksomhedernes synspunkt er det ikke oplagt, hvilken type fejl det er vigtigst at undgå.

- Der har for nylig været en debat om vejrtjenesten, hvor man ud fra traditionelle effektivitetshensyn har foreslået de 3 eksisterende vejrtjenester sammenlagt. Men dette er ikke kun et effektivitetsproblem. En sammenlagt vejrtjeneste fungerer ikke som 3 uafhængige vejrtjenester, blot lidt billigere. Tilsvarende tanker kan gøre på mange andre områder, f.eks. den stående debat inden for forsvaret om et enhedsværn kontra 3 uafhængige værn.

Både administratorer og forskere burde gøre sig klart, at med valg af organisationsstruktur vælges der også mellem de to fejltyper. Men et sådant synspunkt er måske nok lidt for radikalt i første omgang. Til en begyndelse ville det nok være et afgørende fremskridt, hvis man ville anerkende fejl som en naturlig ting.

Slutnoter

1. Se Kenneth J. Arrow: »Decision Theory and the Choice of a Level of Significance for the t-Test« i Ingram Olkin m.fl. (red.): *Contributions to probability and statistics - Essays in Honour of Harold Hotelling*. Stanford University Press, Stanford California, 1960.
2. En uddybning heraf kan findes i mit memo »Nogle praktiske problemer i cost-benefit analyser«. *Cykelfordelingens memo nr. 72*. Københavns Universitets økonomiske Institut. 1979. Det er med en vis tilfredsstillelse, at jeg noterer mig, at mine synspunkter om kalkulationsrentefoden således efterfølgende har fået en vis opbakning.
3. Det skal understreges, at denne rapport - Åge Valbak og Jens Wamsler: *Revalideringens erhvervsmæssige effekt*, AKF-forlag 1986 - bliver diskuteret for at præcisere en principiel problemstilling. Der er ikke tale om en anmeldelse eller en vurdering af rapporten iøvrigt.
4. Jfr. således følgende citater: »Der vil dog stadig kunne være tale om en tilnærmelse til en ideel effektmåling, idet der må formodes at være forskelle mellem klienter, der kan gennemføre en revalideringsproces, og klienter, der ikke kan gennemføre en revalideringsproces, som ikke kan måles i baggrundsvARIABLE.« (p.71). Og senere p. 114: »Betingelserne for en sådan præcis måling af revalideringens effekt vil formodentlig aldrig være til stede. Det nærmeste, man i praksis kan komme sådan en situation, er at sammenligne den erhvervsmæssige status for klienter, der gennemfører en revalidering, med den erhvervsmæssige status for klienter, der får tilbudt, men ikke gennemfører en revalidering. En sådan sammenligning vil i det følgende være udgangspunktet for vor vurdering af revalideringens effekt.« Se også p. 117.
5. Det kritiske antal oplagte sagsbehandlerfejl, hvor selvforsørgelsesprocenten for de to grupper bliver lige store, fås ved $15,6/(37,7 - x) \frac{1}{4} 0,847$ eller $x \frac{1}{4} 19,2$.
6. Med rapportens ord (p. 138): »Man kan sætte spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige i, at institutionsophold, når de benyttes, tilsyneladende ofte bruges for at fastslå, at reelle revalideringsmuligheder ikke er til stede.«

Hvad blev der af præsident Reagans udbudsløsning?

Økonomisk teorier og institutioner bag »supply-side« politik.

Hvad er udbudspolitik?

Ronald Reagan blev i 1980 valgt til USA's præsident bl.a. i kraft af løfter om grundlæggende ændring af den økonomiske politik. Reagan's politik blev præsenteret som en revolutinær bevægelse tilbage til et præ-keynesiansk samfund. Ofte gentagne slagord var »An end to big government« og »Get government off the back of the American people«. Den nye teori blev præsenteret som et opgør med den keynesianske makroteori, hvor produktionen tilpasses efterspørgslen. Det nye teoretiske udgangspunkt var supply-side økonomers tro på, at Say's lov (udbuddet skaber sin egen efterspørgsel) kunne reetableres, hvis blot økonomien fik lov at vende tilbage til det 19. århundredes laissez-faire principper.

Det gjaldt derfor om, dels at afvikle de barrierer, som en omfattende statsregulering betød for den frie konkurrences udfoldelse, og dels at øge incitamentet til at arbejde, opspare og investere. Herved ville det være muligt at skubbe økonomiens produktionsmulighedsgrænse udad. Konkret anviste udbudsteorien tre policy vari-

able som ved fælles hjælp skulle genoprette en vækstøkonomi: For det første skulle den marginale skattesats nedsættes for at øge arbejdsudbud, opsparing og investeringer. For det andet skulle markedsmekanismens egen resourceallokering genetableres ved afregulering samtidigt med at den offentlige sektor blev indskrænket. For det tredje skulle man ved en langsom vækst i pengemængden undgå inflationens forvridninger og indskrænkninger af produktionsmulighedsområdet.

Skønt udbudspolitik - ofte betegnet som udbudsløsning - findes i forskellige varianter, er der almindelig enighed om at betegne hovedtanken i Reagans politik som en 'push-pull dynamik'. En monetaristisk pengepolitik skulle standse inflationen og den nominelle GNP vækst (pull down), samtidigt med at skattelettelser og afregulering skulle øge beskæftigelsen og det reale output (push up). Teoretisk set skulle denne ekspansion ikke bygge på efterspørgselseffekten, men på nogle positive antagelser om investeringernes opsparings og arbejdsudbuddets reaktion på en skattetænkning, samt på en forventningseffekt. Forventnings effekten skulle bl.a. udmøntes i nedjusterede inflationsforventninger og var derfor af betydning for den samlede push-pull dynamik.

På baggrund af den økonomiske udvikling fra 1981 indtil vedtagelsen af den nye skattelov i 1986 er det nu muligt at søge at vurdere Reagan administrationens politik

HA, stud. polit.

Økonomisk Institut

Københavns Universitet

ud fra spørgsmålene: Fungerede udbudsløsningen som en ny form for økonomisk politik? Var der tale om et alternativ til keynesiansk tankegang? Fik finanspolitikken væsentlige udbudseffekter i form af øget arbejdsudbud, opsparing og investeringer? Det er navnlig værd at lægge mærke til, at debatten om udbudsløsningen snart kom til at dreje sig væk fra økonomisk teori over til spørgsmål om politisk magt. Ikke mindst samlede interessen sig om rollefordelingen mellem finans- og pengepolitik styring. Hvilke institutioner og hvilket tidsperspektiv skulle dominere denne styring?

Indledningsvis er det hensigtsmæssigt at sammenligne Reagans administrations oprindelige handlingsprogram med den politik som viste sig politisk gennemførlig. De økonomiske konsekvenser kan dernæst skitseres dels ud fra officiel statistik, dels med udgangspunkt i politisk og fagøkonomisk debat.

Den oprindelige handlingsplan 1981 og dens realisering

Første punkt i administrationens »Program for Economic Recovery« (Februar 1981) var en skattereform som nedsatte indkomstskatten med 25% i løbet af tre år. Herved reducerede man de marginale skattesatser fra et interval på 14-70% til intervallet 11-52%. Desuden indeholdt skattereformen et ekstra fradrag for husstande med to indkomster, væsentlige skattefri opsparingsordninger samt en mere lempelig beskatning af kapitalgevinster. Virksomhedsbeskatningen blev især påvirket gennem gunstige afskrivningsregler (perioden på henholdsvis 10, 5 og 3 år for bygninger, anlæg og motorkøretøjer i industriel anvendelse). Skattereformen trådte i kraft i oktober 1981. Afskrivningsreglerne blev noget modificeret i 1982, men ellers fungerede den nye lov-

givning i sin fulde udstrækning indtil den nye skattereform af 1986, hvis virkninger endnu ikke er kendte.

Skattereformen af oktober 1981 blev kombineret med en omlægning af den offentlige udgiftspolitik, idet en lang række selektive støtteordninger skulle afvikles, hvorimod forsvarsudgifterne skulle opprioriteres. Forsvarsudgifterne i faste priser steg fra 71,3 mia. \$ i 1980 til 96,8 mia. \$ i 1985. Hvor skattereformen og afregulering stemmer godt overens med de udbudsteroretiske tankegange, må ønsket om ekspansion af militærudgifterne karakteriseres som noget specielt for *Reaganomics*. Forsvarspolitikken var primært motiveret af præsidentens ønske om at styrke den nationale sikkerhed. De økonomiske konsekvenser var hovedsageligt efterspørgselseffekter.

På trods af skattelettelser og udvidelse af militærudgifterne indeholdt handlingsprogrammet af 1981 et løfte om at balancere statsbudgettet i 1984. Den fiskale optimisme skyldtes for det første, at man budgetterede med besparelser gennem afregulering, som var større end hvad der viste sig politisk muligt. Man havde regnet med budgetnedsækninger på 40 mia. \$ om året fra 1981-1984. Denne nedsækning lod sig kun gennemføre det første år. For det andet var man stærkt inspireret af Laffer-kurve hypotesen, ifølge hvilken det i et vist interval skulle være muligt at forøge skatteprovenuet gennem nedsættelse af den marginale skattesats. Man forventede et »revenue feedback from the tax bill«!

Endelig indeholdt handlingsplanen en stramning af pengepolitikken. Federal Reserve, den føderale centralbank, havde under ledelse af Paul Volcker i 1979 indført en monetaristisk inspireret pengemængdestyring, men ifølge Reagan administrationen havde man været for efter-

givende over for kortsigtsfluktuationer i pengeefterspørgslen og renteniveauet. For at aflive forventningerne om en fortsat høj inflationstakt skulle pengepolitikens troværdighed cementeres gennem en ufravigelig stramning i den monetære vækst. Hensigten var at reducere den monetære vækstrate med 50% i løbet af fire år.²⁾ Fra 1980-1981 reducerede man væksten i pengemængden (M1) fra 7,2% til 5,1%, men medio 1982 steg vækstraten til 8,5%, og i 1985 nåede den op på 10,5%. Forløbet hang snævert sammen med den økonomiske udvikling.

Den økonomiske udvikling 1981-1985

Den umiddelbare konsekvens af Reagan's økonomiske politik var en kraftig lavkonjunktur i 1981-82. Den reale vækstrate faldt fra +1,75 i 1981 til ÷2,1 i 1982. Samtidig blev inflationen reduceret fra ca. 10% til 6%, arbejdsløsheden steg fra 7,0% til 9,5%³⁾. Det var en udbredt fortolkning, at den kontraktive pengepolitik og heraf følgende rentestigning havde kvalt investeringerne, og at arbejdsløsheden desuden var steget p.g.a. et konkurrenceevnetab. Den stærkt stigende dollar-kurs havde givet importører frit lejde på det amerikanske marked, og underskuddet på betalingsbalancen var stærkt stigende⁴⁾. Medio 1982 ændrede man pengepolitisk kurs, idet man ekspanderede den monetære vækstrate med 2-3%. Den pengepolitiske målsætning blev herefter at holde inflationen under kontrol, men samtidigt stimulere væksten.

Med en økonomisk politik, som nu var både finans- og pengepolitisk ekspansiv oplevede man meget kraftig højkonjunktur. I 1984 var GNP-væksten større end 6% og samtidig havde inflationen stabiliseret sig på et niveau omkring 3-4%. Højkonjunktoren sikrede genvalg af Reagan,

men den økonomiske succes var blandet p.g.a. de accelererende underskud på betalingsbalancen og på det offentlige budget. Sidstnævnte, som ifølge handlingsprogrammet i 1981 allerede burde balancere, udgjorde i 1984 118 mia \$⁵⁾.

Ser man på hele forløbet fra 1980 til 1985 sammenlignet med perioden fra 1974-1979 (hvor formålet med periodeinddelingen har været en opdeling som indeholdt en »fuld konjunkturcykel), opnåede Reagan en gennemsnitlig real vækstrate på 2,1% og et inflationsniveau på 6,7%⁶⁾. Sammenlignet med tidligere perioder og kombineret med de hidtil største budget- og betalingsbalanceunderskud var der ikke tale om nogen exceptionel succes. Forklaringerne på forløbet har været stærkt divergerende, og afspejler debattørens holdning til den økonomiske politik.

Reagan's udbudspolitik: Myte eller realitet?

Umiddelbart var det iøjnefaldende, at den førte finanspolitik mindede en del om en keynesiansk efterspørgselsstimulerende politik. David Stockman, Reagan's budgetansvarlige fra 1980 til 1985, giver i sin bog, »The Triumph of Politics,« en forklaring på de store budget underskud, som gjorde finanspolitikken så udpræget ekspansiv. Han hævder, at supply-side tilhængere ikke indså, at nedskæringerne på statsbudgettet måtte være meget store, fordi den vante bracket-creeping effekt, som automatisk forøgede skatteprovenu- et, forsvandt med den faldende inflation. »There was no Laffer Curve or revenue feed-back due to the stimulative effect of the tax cut. Taming the welfare state was the real problem«⁷⁾.

Nedskæringerne viste sig at være politisk uigennemførlige, specielt hvad angik de selektive støtteordninger, som indflydelsesrige interesseorganisationer fik for-

purret. Regeringens beregninger forudsatte, at vedtagelse af skattereformen ville virke diciplinerende på Kongressen, som dermed blev medansvarlig for budgetunderskuddet. Kongressens finanspolitiske disciplin viste sig imidlertid ikke at leve op til disse forventninger. Hertil kom præsidentens kostbare forsvarspolitik. Alt i alt viste det sig, at mange års vækst i den offentlige sektor var en mere irreversibel variabel end først forventet. Stockman konkluderede derfor, at den oprindelige udbudside om at befri økonomien for statslig intervention havde spillet fallit:

»What economic succes there was had almost nothing to do with our original supply-side doctrin. Instead Paul Volcker and the business cycle had brought inflation down and economic activity surging back. The abrotive Reagan Revolution proved that the American electorate wants a moderate social democracy to shield it from capitalism's rougher edges«⁸⁾.

Stockman's kritik er næsten udelukkende rettet mod vanskelighederne med at indskrænke den offentlige sektor. Andre udbudstilhængere har derimod mere explicit forsøgt at vurdere udbuds-konsekvenserne af regeringens økonomiske politik. Således argumenterede Feldstein i 1986, at »around 2% of the 15% rise in real GNP since the recovery began cannot be explained by the increas of nominal GNP and might therefore be attributable to supply side effects.⁹⁾

Feldstiens fremhævede imidlertid, at kompetente udbudstilhængere altid havde hævdet, at udbudseffekter i større omfang først kunne materialisere sig på langt sigt, og at der derfor ikke var noget overraskende i, at den økonomisk politik ikke levede op til sine mest optimistiske til-

hængeres kortsigtsforventninger. Det er derfor værd at se nærmere på forudsætningerne for udbudseffekter, samt præsentere nogle skøn over de opnåede effekter på arbejdsudbud, opsparing og investering.

Omfanget af udbudseffekterne

Arbejdsudbuddet.

Man forventede, at arbejdsudbuddet ville påvirke dels af skattereformen, dels af sociale nedskæringer. Man var bl.a. inspireret af Jerry A. Hausman som i en undersøgelse fra 1975 konkluderede: »My estimate idicate that desired hours of work would increase by between 5 and 10% if the present tax system was replaced by a proportional tax«¹⁰⁾.

Selvom skattereformen reducerede progressionen væsentligt og dermed gjorde systemet mere propotionalt, er de foreløbige skøn over 1981 skattereforens effekter ganske beskedne. Robert Haveman anslog i 1984, at skattereforens samlede effekt på arbejdsudbuddet medførte en stigning på ca. 0,7 til 1,6%. Det stigende arbejdsudbud stammede især fra kvinder og andre grupper, som i forvejen ikke er fuldtidsansat¹¹⁾. Den generelle vurdering af effekternes beskedne omfang stemmer i øvrigt godt overens med OECD's sammenfatning af en række lignende undersøgelser.¹²⁾

Udover skattereformen tillagde man nedskæringer i sociale ydelser en del betydning i forbindelse med arbejdsudbudseffekter. Man ønskede at gå til angreb på substitutionseffekten, eller det begreb som i faglitteraturen betegnes »the poverty trap,« dvs. »the high implicit marginal tax rages om low income families due to the interaction of the income tax system with means-tested cash or in-kind transfers«¹³⁾.

Nedskæringerne var rettet mod pensions-systemet, den offentlig sygesikring, samt studiestøtte- og låneordninger. Desuden blev kvindelige forsørgere og gifte kvinder ramt via nedskæringer i AFDC-programmet (Aid to Families with Dependent Children), fødevareordningen (Food Stamps) og boligstøtte. Selv det relativt kritisk indstillede Urban Instituttet indrømmer imidlertid, at Reagan administrationen ikke var i stand til at foretage voldsomme overgreb på det sociale forsorgssystem.¹⁴⁾

Haveman estimerede i 1984, at nedskæringerne effekt på arbejdsudbuddet havde været ganske små (0,1 - 0,9% stigning). Han argumenterede, at lavkonjunktoren i 1981-1982 holdt randarbejdskraften ude fra arbejdsmarkedet i en periode, hvor både skattereform og nedskæringspolitik skulle have trukket den ind. At en lavkonjunktur øger den skjulte arbejdsløshed, synes at være generelt accepteret. Stockman vil nok forklare de beskudne arbejdsudbudseffekter med henvisning til at angrebet på »the poverty trap« ikke var gennemgribende nok.

Opsparing

Interessen for skattesystemets påvirkning af den samlede opsparing har især koncentreret sig om det relative prisforhold mellem fremtidigt og nutidigt forbrug. På den ene side hævder OECD-økonomer, at der ikke statistisk er belæg for at lande med højt skattetryk har et lavere opsparingsniveau. På den anden side har udbudsøkonomer påvist en signifikant sammenhæng mellem opsparing og ændringer i opsparingsens disponible afkast. Den centrale undersøgelse er lavet af Michael J. Boskin med brug af data fra perioden 1919-69, som beregnede at 10% stigning i

det disponible afkast øger opsparingen med 4%¹⁵⁾.

Inspireret heraf indeholdt Reagan's skattereform dels en række omfattende skattefri opsparingsordninger, dels en skattesænkning for langsigtede kapitalgevinster. Indtil videre synes Reagan administrationens opsparings incitamenter imidlertid ikke at have båret nogen frugt:

Personal Savingsratio.¹⁶⁾

1981	1982	1983	1984	1985
6,4	6,7	5,2	6,1	4,2

Som økonomerne L. Chimerine and R.M. Young skrev i 1986:

The personal saving rate during the last four years has actually been significantly below previous years... *despite* sharp cuts in marginal tax rates, the enactment of various savings incentives, and extremely high interest rates¹⁷⁾.

Foruden det generelle argument om opsparingsens afkastningselsticitet anførte en del udbudstilhængere, at det stigende budgetunderskud ville få en (ganske vist) utilsigtet opsparingseffekt, p.g.a. rationelle forventninger om et øget fremtidigt skattetryk. I 1984 fastslog Paul Volcker imidlertid at opsparingskvoten på trods af den førte finanspolitik fortsat ligger mellem 7 og 9% af GNP.

Investeringer

Som anført var det hensigten, at Reagans afskrivningsreform skulle præmiere produktive investeringer defineret som industrielt produktionsapparat i modsætning til f.eks. boligbyggeri. Denne politik, der gik under navnet *the Feldstein Twist*, medførte selv efter modifikationerne i 1982 omfattende skattelettelser for nyinvesteringer i industriel anvendelse. Gen-

nemsnitligt anslår Urban Institute, at der var tale om skattelettelser på ca. 50%. Umiddelbart ville de nye afskrivningsregler påvirke investeringsomfanget ad to veje.

omfattende skattelettelser for nyinvesteringer i industriel anvendelse. Gennemsnitligt anslår Urban Institute, at der var tale om skattelettelser på ca. 50%. Umiddelbart ville de nye afskrivningsregler påvirke investeringsomfanget ad to veje.

For det første reducerede man kapitalomkostningerne. For det andet littede man virksomhedsbeskatningen, hvorved det disponible afkast steg. Under normale omstændigheder forekom det sandsynligt, at en del af denne merindtjening ville blive geninvesteret, idet mulighederne for selvfinansiering var forøgede. Udviklingen på investeringerne fremgår af nedenstående tabel.

Umiddelbart synes twistet først at slå igennem i 1984. Billedet forstyrres imidlertid noget af den betydelige mængde uudnyttet kapacitet, som var en følge af lavkonjunktoren fra 1981-82. Desuden spillede det høje renteniveau en rolle.

Det er imidlertid problematisk at betegne investeringsboomet i 1983-84 som et resultat af udbudspolitikken. Ud fra en keynesiansk synsvinkel har man ført en ekspansiv finanspolitik, hvorved man påvirkede den aggregerede efterspørgsel inklusive investeringsefterspørgslen (acceleratoreffekten). Den fremtrædende økonom, James Tobin beskrev fænomenet

således: »Keynesian medicine, demand tonics masquerading as supply-side nostrums, serendipitously administered by anti-Keynesian doctors, revitalized the sick patient«¹⁹⁾. Generelt viste udbudseffekterne at være relativt begrænsede på kort sigt, især m.h.t. arbejdsudbud og opsparing. Udbudsløsningen levede således ikke op til forventningerne hos de tilhængere, som lagde vægt på kortsigtede resultater.

Fordelingsmæssige konsekvenser

Når det er nævnt, at udbudspolitikken umiddelbart havde meget til fælles med en ekspansiv keynesiansk finanspolitik, skal det også pointeres, at de fordelingsmæssige implikationer var ret forskellige. Hvor den keynesianske finanspolitik virker som en efterspørgselsstimulering - der ofte favoriserer befolkningsgrupper med høje forbrugskvoter, f.eks. de arbejdsløse - handler udbudspolitik i høj grad om at præmiere de »produktive« befolkningsgrupper, som enten sparer op eller investere.

Resultater blev ifølge Urban Institute, at den mest velhavende femtedel af befolkningen oplevede en gennemsnitlig indkomstfremgang på 8,7%, hvorimod den fattigste femtedel gik 7,6% tilbage i perioden fra 1980-1984²⁰⁾. Udviklingen var for det første en konsekvens af den reducerede progression i skattesystemet, altså en følge af de generelle skattelettelser. Desuden spillede nedskæringerne i

Investeringsomfang: Procentvis ændring i forhold til forrige år¹⁸⁾.

	1981	1982	1983	1984	1985
Private investeringer	3,1	÷ 6,8	9,7	18,0	6,0
Heraf bolig investeringer	÷ 4,9	÷ 15,0	41,7	12,2	2,5
Ikke-bolig investeringer	3,5	÷ 4,7	2,5	19,8	6,3

sociale ydelser en rolle. Endelig prægede lavkonjunktorens stigende arbejdsløshed billede frem til 1984.

Udefra en forestilling om, at et markedssystem efter laissez-faire princippet favoriserer de mest velhavende grupper («survival of the fittest»), kan man fortolke de empiriske resultater som tegn på, at Reagan's politik tilsyneladende nåede et stykke i retning af en laissez-faire økonomi. Omvendt kan man spørge om ikke udbudsløsningen indebar en form for selektivitet, f.eks. i form af *Feldstein twistet*, som gik ud over markedsmekanismens egen resourceallokering og derfor næppe kan kaldes laissez-faire, men derimod en ny form for regulering som begunstigede de velhavende.

Ændret rollefordeling mellem finans- og pengepolitik

Udbudsløsningen bestod i en hidtil ukendt kombination af to velkendte former for økonomisk politik: en anti-inflationær pengepolitik og en ekspansiv finanspolitik. Denne kombination ændrede rollefordelingen mellem finans- og pengepolitisk styring.

Det viste sig, at pengepolitikken omkostninger (pull-effekter) via renteniveau og dollarkurs for en tid kvalte skattesænkningens ekspansive effekter (push-effekter). Inflationsbekæmpelsen blev samtidig Reagans mest iøjnefaldende succes. man opnåede dette resultat i kraft af reduceret efterspørgsel både på hjemme- og på eksportmarkedet. Der var altså tale om en kendt form for anti-inflationær konservativ politik, hvis udbudsincitamenter på længere sigt skulle bestå i faldende rente og mere stabile priser.

Kritiske røster havde fra starten påpeget det selvmodsigende i at kombinere ekspansiv finanspolitik med en langsom monetær vækstrate²¹. Nogle økonomer

mente, at den pengepolitiske styring kom til at dominere den finanspolitiske. Der blev samtidigt sat spørgsmålstejn ved, hvem der egentligt havde ansvar for den økonomiske politik. Bartels anførte f.eks.:

Quietly behind the fireworks of the Reagan Revolution in fiscal policy, the Fed and monetary policy have come to dominate macro economic policy... The overall management of the economy on a month to month or even year basis now rests with the Fed's monetary policy''²²).

Meget taler for at Federal Reserves centrale placering hænger sammen med et ændret tidsperspektiv for finans- og pengepolitisk styring. Moderate udbudskonverger som Feldstein argumenterede nu for en finanspolitik, hvis udbudseffekter først kunne materialiseret på langt sigt (10-15 år). Samtidigt var det imidlertid åbenbart, at finanspolitikken på kort sigt havde nogle efterspørgsels - indkomsteffekter, som kunne lægge pres på pris og renteniveau. Da ekspansionen tog fart i 1983, blev det pengepolitikkenes rolle at holde disse efterspørgselseffekter i ave, idet man betragtede et stabilt prisniveau over de kortsigtede aktivitets/beskæftigelseshensyn.

Hvor man før - efter keynesiansk opskrift - havde ladet finanspolitikken »fine-tune« økonomien på kort sigt, kom man nu i den bemærkelsesværdige situation, som Paul Samuelson kaldte »fine-tuning by the Fed«²³). Det var derfor naturligt, at de institutionele rammer for den pengepolitiske styring blev taget op til revision.

Debatten om Federal Reserves uafhængighed

Federal Reserve blev oprettet som en uaf-

hængig institution i 1913, men først efter bankreformen i 1935 blev institutionen en potentiel magtfaktor. Indtil 1968, hvor den keynesianske opfattelse af finanspolitisk styring var i højsædet, spillede Federal Reserve en tilbagetrukket rolle. Med valget af præsident Nixon i 1968, begyndte monetaristiske tankegange at vinde indpas i den økonomiske politik. Samtidigt skærpedes diskussionen om Kongressen burde have mere kontrol med den pengepolitiske styring.

Da pengepolitikken under Reagan kom til at spille en væsentlig rolle selv på kort sigt, blev spørgsmålet om de institutionelle rammer presserende. En del udbudskonomen mente, at udbudseffekterne ville slå hurtigere igennem, dersom Federal Reserve optrådte mindre restriktivt. Omvendt var Federal Reserve, repræsenteret af Volcker, i stand til at retfærdiggøre sine egne dispositioner med henvisning til administrationens »uansvarlige« budgetunderskud:

By feeding consumer purchasing power, by heightening skepticism about our ability to control the money supply and contain inflation... monetary policy must carry more of the burden of maintaining stability, and its flexibility to some degree is constrained²⁴⁾.

Selvom der er en vis tradition for, at Federal Reserve retter sig efter regeringens henvisninger, er de konkrete muligheder for indlydelse begrænsede. Federal Reserves øverste myndighed, »the Board of Governors,« består af 6 guvernører med en 14-årig valgperiode. Derudover udpeger præsidenten direktøren for en 4-års periode. Volcker var således udpeget af Carter, og p.g.a. den lange valgperiode har regeringen kun ringe indflydelse på

kommissionens sammensætning. Da Reagan i 1983 genvalgte Volcker blev det af nogle fortolket som tilfredshed med den førte politik, af andre som præsidentens »unwillingness to exercise management of the economy«²⁵⁾.

Det problematiske bestod i, at rent politiske beslutninger blev truffet af et organ som ikke var folkevalgt. Når udbudsløsningen medførte, at pengepolitikken blev centralt placeret selv på kort sigt, var det på den ene side ønskværdigt, at administration og Kongres var medansvarlige for denne politik. På den anden side var der nogle oplagte fordele ved at bibeholde Federal Reserves uafhængighed, idet pengepolitik slår langt hurtigere igennem end finanspolitik. Den politiske proces i Kongressen havde ofte grebet forstyrrende ind over for en langsigtet finanspolitisk planlægning. Men ved hjælp af den pengepolitiske styring havde man en i amerikansk sammenhæng ganske enestående mulighed for at gribe øjeblikkeligt ind over for ændrede økonomiske omstændigheder og samtidigt - i kraft af uafhængigheden af politiske organer - gennemtvinge en mere langsigtet planlægning.

Både udbudskritikere som James Tobin og tilhængere som Feldstein støttede ideen om, at pengepolitikken burde tilrettelægges efter »nominal GNP growth targets, established by the Fed in consultation with the President and subject to veto by Congress«²⁶⁾. Debatten afslører en klar accept af pengepolitikkens stigende betydning. Det man diskuterer er, hvem der skal beherske de nye styringsredskaber.

Konklusion

De foreløbige erfaringer med Reagan administrationens økonomiske eksperimenter tegner følgende billede: Udbudsløsningen levede ikke op til ivrigste tilhængeres

forventninger om umiddelbare effekter i form af øget arbejdsudbud, opsparing og investeringsomfang. Generelt viste finanspolitikken udbudseffekter sig at være små på kort sigt.

Den omfattende afregulering og indskrænkningen af den offentlige sektor, som var et centralt element i Reagan administrationens oprindelige strategi, viste sig at være en politisk umulighed. De politiske grænser for den mulige nedskæringspolitik kombineret med de gennemførte skattelettelser gav finanspolitikken en udpræget ekspansiv karakter, som umiddelbart havde meget tilfælles med en keynesiansk efterspørgselsstimulering. Reagans politik sigtede imidlertid ikke på at stimulere forbruget, men derimod at motivere og styrke de dele af økonomien der opfattedes som »produktive«, enten fordi de sparede op eller investerede.

Generelt fik finanspolitikken en mindre betydningsfuld rolle på kort sigt, idet man nedprioriterede beskæftigelseshensynet til fordel for målsætningen om et stabilt prisniveau. man lod pengepolitikken afdæmpe de finanspolitiske efterspørgselseffekter på kort sigt. Rollerne mellem finans- og pengepolitik blev på sin vis byttet om. - Hvor man tidligere efter keynesianske retningslinier havde ladet finanspolitikken fine-tune økonomien på kort sigt, argumenterede moderate udbudskonomer nu for en finanspolitik, hvis udbudseffekter først kunne materialiseres på langt sigt, dvs. 10-15 år. Samtidigt diskuterede man hvilke institutionelle rammer, der skulle kontrollere den pengepolitiske styring.

På denne baggrund kan det konkluderes, at Reagans udbudsløsning i praksis kom til at repræsentere noget nyt - nemlig en ny opfattelse af mulighederne for finans- og pengepolitisk styring, herunder et nyt syn på tidsdimensionen og de insti-

tutionelle rammer for denne styring. Reagan administrationens økonomiske politik blev eksponent for en teori, som flyttede resultathorisonten for finans politikken adskillige år ud i fremtiden. Hvorvidt det på længere sigt vil lykkes at øge økonomiens vækstpotentiale via udbudseffekter af mere overbevisende dimensioner kan - ifølge sagens natur - ikke behandles her.

Noter

1. David Stockman, *The Triumph of Politics: Why the Reagan Revolution Failed*. (New York: Harper and Row, 1986), s. 272.
2. Christian Støffaës »Reaganomics in Perspective« i Christian Støffaës, ed., *The Political Economy of the United States* (Amsterdam, N.Y.: North Holland, 1982), s. 8.
3. OECD. *Economic Outlook*, Dec. 1981-1985.
4. *Ibid*.
5. *Ibid*
6. Gerald Epstein, »What Hath Conservative Economics Wrought?« *Challenge*, July/August 1986, s. 42.
7. Stockman, *The Triumph of Politics*, ss. 75, 89.
8. *Ibid*, ss. 377, 394.
9. Martin Feldstein. »Supply Side Economics: Old Truths and New Claims.« *American Economics Review*, May 1986, s. 28.
10. Jerry A. Hausman, »Labor Supply,« i Bruce

- Bartlett and Timothy P. Roth, eds. *The Supply Side Solution* (New York: MacMillan, 1984), s. 81.
11. Robert Haveman. »How Much have the Reagan Administration Tax and Spending Policies Increased Work Effort?« i Charles R. Hulten and Isabel V. Sawhill, eds., *The Legacy of Reaganomics* (Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 1984), s. 119.
 12. P. Saunders and F. Klan, *The role of the Public Sector, OECD Economic Studies*, No. 4, Special Issue (June 1985), s. 164.
 13. Ibid., s. 167.
 14. Nathan Glazer. »The Social Policy of the Reagan Administration.« i D. Lee Burden, ed., *The Social Contract Revisited* (Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 1984), s. 239.
 15. Michael J. Boskin. »Taxation, Saving, and the Rate of Interest.« i Bruce Bartlett and Timothy P. Roth, eds., *The Supply Side Solution* (New York: MacMillan, 1984), s. 84.
 16. OECD. *Economic Outlook*, Dec. 1981-1985.
 17. L. Chimerine and R.M. Young, »Economic Surprises and Messages of the 1980's« *American Economic Review*, May 1986, s. 3 (min fremhævning).
 18. OECD, *Economic Outlook*, Dec. 1981-1985.
 19. James Tobin. »The Fiscal Revolution: Disturbing prospects.« *Challenge* Jan./Feb. 1985, s. 15.
 20. Jordan Palmer and Isabel Sawhill, *The Reagan Record: An Assessment of America's Changing Domestic Priorities*, (Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 1984), s. 321.
 21. Stofaës, »Reaganomics in Perspective,« i Stofaës, *The Political Economy of the United States*, s.11.
 22. Andrew H. Bartels. »Volcker's Revolution and the Fed.,« *Challenge*, Sept./Okt. 1985, 3. 35.
 23. Paul A. Samuelson. »Evaluating Reaganomics.« *Challenge*, Nov./Dec. 198 , s. 10.
 24. Paul A. Volcker. »Facing up the Twin Deficits.« *Challenge*, March/April 1984, s. 8.
 25. Bartels. »Volcker's Revolution and the Fed.,« s. 40.
 26. Samuelson, »Evaluating Reaganomics,« s. 40.
 - prises and Messages of the 1980's« *American Economic Review*, May 1986.
 4. Gerald Epstein, »What Hath Conservative Economics Wrought?« *Challenge*, July/August 1986.
 5. Michael K. Evans. »The Bankruptcy of Keynesian Economic Models.« i Bruce Bartlett and Timothy P. Roth, eds. *The Supply Side Solution*. New York: MacMillan, 1984.
 6. Martin Feldstein. »Supply Side Economics: Old Truths and New Claims.« *American Economic Review*, May 1986.
 7. Benjamin J. Friedman, »Lessons from the post-1979 Experiment.« *American Economic Review*, May 1984.
 8. Nathan Glazer. »The Social Policy of the Reagan Administration.« i D. Lee Burden, ed. *The Social Contract Revisited*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 1984.
 9. Jerry A. Hausman. »Labor Supply.« i Bruce Bartlett and Timothy P. Roth, eds. *The Supply side Solution*. New York: MacMillan, 1984.
 10. Robert Haveman. »How Much have the Reagan Administration Tax and Spending Policies Increased Work Effort?« i Charles R. Hulten and Isabel V. Sawhill, eds. *The Legacy of Reaganomics*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 1984.
 11. Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner, and Douglas, Purvis. *Economics*. 1984.
 12. OECD. *Economics Outlook*. Dec. 1981-1985.
 13. Jordan Palmer and Isabel Sawhill. *The Reagan Record; An Assessment of America's Changing Domestic Priorities*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 1984.
 14. Paul A. Samuelson. »Evaluating Reaganomics.« *Challenge*, Nov./Dec. 1984.
 15. P. Saunders and F. Klan. *The Role of the Public Sector. OECD Economic Studies*, No. 4. Special Issue (June 1985).
 16. Charles F. Stone and Isabel Sawhill. *Economic Policy in the Reagan Years*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 1984.
 17. David Stockman. *The Triumph of Politics: Why the Reagan Revolution Failed*. New York: Harper and Row, 1986.
 18. Christian Stofaës, ed. »Reaganomics in Perspective.« i Christian Stofaës, ed. *The Political Economy of the United States*. Amsterdam, N.Y.: North Holland, 1982.
 19. James Tobin. »The Fiscal Revolution: Disturbing Prospects,« *Challenge*, Jan./Feb. 1985.
 20. Norman B. Ture. »The Economics of the Reagan Economic Recovery Program.« i Christian Stofaës ed. *The Political Economy of The United States*. Amsterdam, N.Y.: North Holland, 1982.
 21. Paul A. Volcker. »Facing up the Twin Deficits.« *Challenge*, March/April 1984.

Litteratur:

1. Andrew H. Bartels. »Volcker's Revolution and the Fed.« *Challenge*, Sept./Okt. 1985.
2. Michael J. Boskin. »Taxation, Saving, and the Rate of Interest.« i Bruce Bartlett and Timothy P. Roth, eds. *The Supply Side Solution*. New York: MacMillan, 1984.
3. L. Chimerine and R.M. Young. »Economic Sur-

Dementi

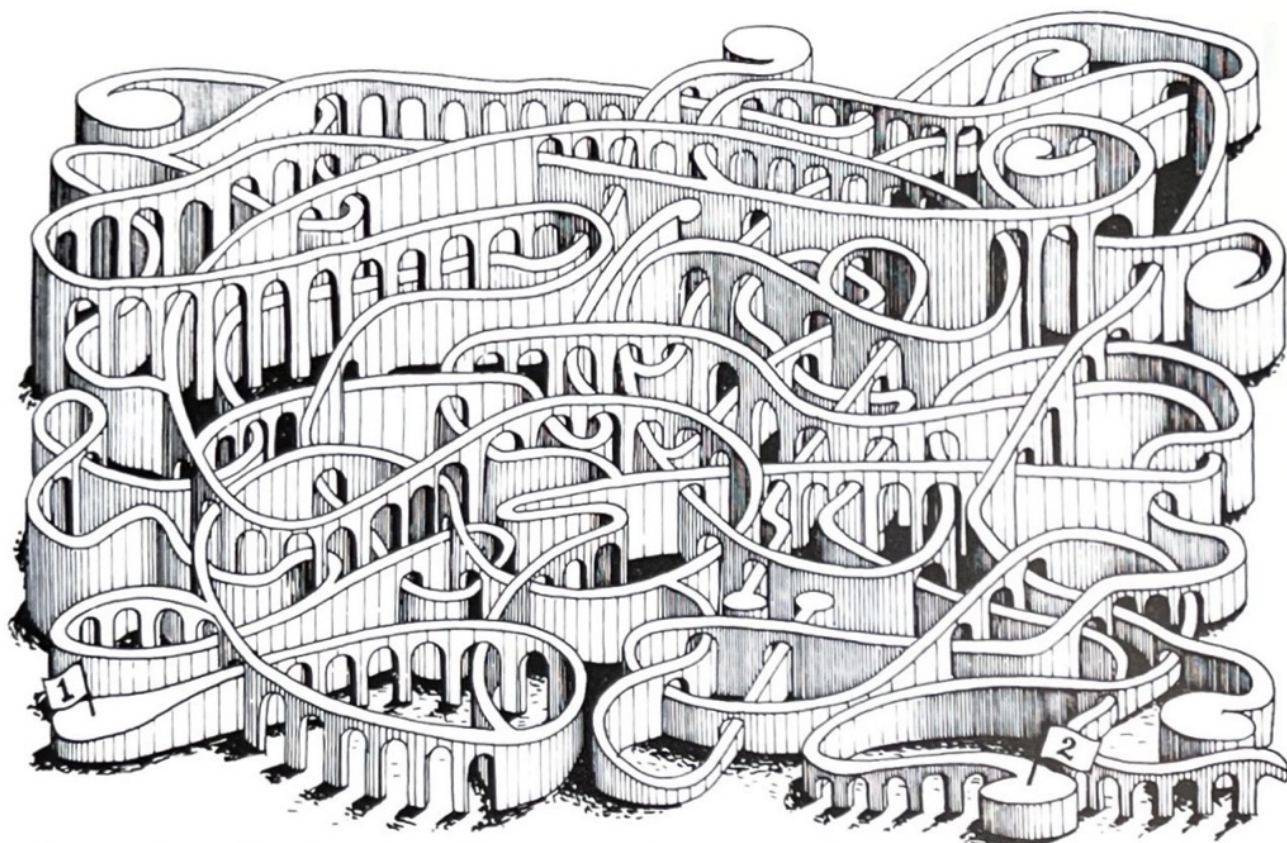
I Økonomi & Politik 1986 nr. 3 gjorde jeg mig de hæderligste anstrengelser for at evaluere L. Peter Jennergrens og Børge Obels forslag om at anvende den såkaldte DEA-metode til forskningsevaluering (Økonomi & Politik 1986 nr. 2). Ikke desto mindre tillægger Jennergren og Obel mig den mening, at »forskning må ikke gøres til genstand for evaluering« (Økonomi & Politik 1986 nr. 4, p 309). De må begge to have fået en splint af H.C. Andersens troldspejl i brillerne, for dette har jeg aldrig sagt og aldrig ment.

Tværtimod - at forskningsevaluering (også af evalueringsforskning), såvel af omfang som af kvalitet, selvfølgelig er nødvendig, var udgangspunktet for min kritik, som er rettet mod Jennergrens og Obels forslag i særdeleshed, ikke mod evaluering i almindelighed. Men man skylder forskningen, forskerne og dem, der betaler, at foretage evalueringen seriøst.

En ny dansk undersøgelse med en udførlig diskussion af forskellige metoder er i øvrigt netop offentliggjort (Aabo, Hass & Andersen, 1987).

Litteratur:

Aabo, C., L. Hass & H. Andersen: Udvikling, organisering og publiseringspraksis i danske samfundsvidenskaber. Rapport 87-1. Center for uddannelsesforskning, Handelshøjskolen i København 1987.

Andelsbanken kender vejen til de bedste investeringer

Vejen fra den ene investering til den anden, kan af mange opleves som en indviklet labyrint. Men Andelsbanken kender vejen, der kan gøre din opsparing til en formue.

Fleksibel investerings-aftale med automatiske investeringer

Få en fast investerings-aftale med os. Aftalen tager højde for dine ønsker og behov ved køb af f.eks. obligationer, aktier eller lignende.

Du bestemmer selv, om du vil medvirke, når der skal investeres, eller om vi skal ordne

det hele. Til investerings-aftalen knyttes en A-investeringskonto.

Særlig høj rente på A-investeringskontoen

Vi giver en særlig høj rente på A-investeringskontoen - for tiden 7% på beløb over 10.000 kr. Beløb herunder forrentes med 4% om året. Renten tilskrives hver 31/12.

Vi overfører automatisk din opsparing til A-investeringskontoen. Desuden bruges kontoen til opsamling af udbytte, pantebrevsydelser, udtrukne obligationer og renteindtægter.

Når beløbet på kontoen har nået den aftalte størrelse, investerer vi som aftalt.

Få en aftale med din investeringsrådgiver

Andelsbankens investerings-service indeholder alt, hvad der skal til, for at gøre det nemt for dig at investere i værdipapirer. Vore investeringsrådgivere finder du over hele landet.

Kom ind i Andelsbanken og spørg om vej til de bedste investeringer. Så kan din opsparing blive til en formue.

ANDELSBANKEN
investerings-service

Redaktion:

Ansvarshavende redaktør, cand. polit. Steen Thomsen. Redaktion: Lektor cand. phil. Lars Bille, lektor cand. polit. Niels Kærgaard, lektor cand. mag. Carsten Due-Nielsen, lektor cand. scient. pol. Hans Jørgen Nielsen, lektor cand. mag. Christian Thune, professor dr. phil. Niels Thomsen.

Redaktionens adresse skifter til: Cand. polit. Steen Thomsen, Institut for Fremtidsforskning, Løngangsstræde 25, 3. sal, 1468 København K.

Ekspedition og abonnement:

Økonomi og Politik, Algade 48, 5500 Middelfart, tlf. 09 41 13 03. Abonnement kan endvidere tegnes hos alle boghandlere. Abonnement 175 kr. incl. moms. Økonomi og Politik udkommer med 4 numre om året. Enkelte hæfter kan købes for 50 kr. incl. moms.

Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.

Produktion:

Vestfyns Distriktsblade a/s - 09 41 13 03.